

Kopacz Hanna

**AZ ŐRKŐI CIGÁNYTELEP LAKHATÁSSAL
KAPCSOLATOS URBANISZTIKAI ÉS ÉPÍTÉSZETI
ELEMZÉSE**

Szakdolgozat

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem,

Építészeti Intézet MA

2021.

Kopacz Hanna

**AZ ŐRKŐI CIGÁNYTELEP LAKHATÁSSAL
KAPCSOLATOS URBANISZTIKAI ÉS ÉPÍTÉSZETI
ELEMZÉSE**

Szakdolgozat

Témavezető:

Marián Balázs DLA

Szakdolgozati konzulens:

Tillmann József Csc

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem,

Építészeti Intézet MA

2021.

A magyarok is szételnézhetnének, és kicsit gondolkozhatnának, hogy a cigányok es pont olyan emberek, mint a magyarok. Annyi, hogy a bőrük színe... vagy hogy kicsit elhanyagolják magát. Hát nézze meg, nem es csuda, hogy elhanyagolják magukat, amilyen környezetbe élnek. Szerintem akár cigányok vagyunk, akár magyarok vagyunk, nekünk is kijár a tisztességes élet!

(kép és szöveg *A falon túl* c. dokumentumfilmből, r. Vörös T. Balázs)

Köszönöm a rengeteg segítséget és támogatást Mocsel-Dima Mónikának és családjának, Horváth Péternek, Benedek Péternek, András Lórándnak, a Máltai Szeretetszolgálat és a Caritas örkői munkatársainak, Czegő Tündének és Bokor Zsuzsinak, Fodor Zsuzsinak, Veres-Nagy Tímeának, Luffy Vilmosnak, Mocsel Ferencnek, Fekete Lovas Zsoltnak, és legfőképp a családomnak.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	6
KONTEXTUS	9
1. Formális vs. Informális urbanizáció	9
2. Az informális települések morfológiája és fejlesztési stratégiái	11
3. Nemzetközi példák informális települések fejlesztésére	12
• Szociális lakhatás mint állami közérdek – PREVI, Lima, Peru (1967-74)	13
• Köztérfejlesztés mint építészeti eszköz – Juan Bobo, Medellín, Kolumbia (2004)	14
• Roma kulturális alapokra épülő moduláris típusház – Djeve Collective – Belgrád, Szerbia (2020)	15
4. Magyar cigánynak lenni Romániában – az Őrkő esete	16
4.1. Kisebbség a kisebbségben: romániai magyar romaszegregátum	16
4.2. Sepsiszentgyörgy és az Őrkő viszonya	17
4.3. Az Őrkővel foglalkozó irodalom, kutatások	18
TÉMA, KUTATÁS	20
1. A kutatás célja, hozzáállása, módszere és ennek buktatói	20
2. Lakhatási körülmények statisztikái	22
3. Történelmi kitekintés	23
4. A TELEP	25
4.1. Az Őrkőt körülvevő szomszédság	27
4.2. Negyedek és társadalmi rétegződés	28
4.3. A közös és privát tér kérdése	33
4.4. Kiemelt jelentőségű helyek a terepen	34
4.5. Figyelmen kívül hagyott terek	35
5. KÖZÉPÜLETEK, INTÉZMÉNYI HÁLÓ	36
5.1. Az iskola és a tornaterem	37
5.2. A Fehér Ház	38
6. LAKÓHÁZ a telep szövetében	40

6.1. A lakóház terei, sajátságai, jellemzői, hiányai	40
6.2. Építés és anyaghasználat	44
6.3. Minden építés hozzáépítés – a családi udvar	46
6.4. Költözés	47
KONKLÚZIÓ	48
BIBLIOGRÁFIA	50

BEVEZETŐ

Témaválasztásomnak több személyes indítéka van.

Egyrészt, a spontán építészetnek van egy sajátos bája, amely minden alkalommal lenyűgöz leleményessége, megismételhetetlensége, gyakorlatiassága, és egyben költőisége, néhol a szépségre való törekvés apró részletekben kibontakozó igénye által. Ezirányú érdeklődésemben olyan mesterek taposták ki előttem az utat, mint Janáky István, Jancsó Miklós és Kecskés Tibor. Mestermunkám során a spontán építészet nemcsak a házak szintjén jelenik meg, hanem kiterjed a teljes település léptékére, és ezáltal rengeteg új összefüggést rajzol ki a település lakói, életmódjuk és ennek téri megnyilvánulásai között.

Másrészt, izgalmasnak találom a roma közösség földrajzi határokon átívelő jelenlétét és ennek találkozását a földrajzi határok által meghatározott közösségekkel. Érdekel az az egységesség, amely a világ országaiban szétszórt etnikumot is kérdőjel nélkül felismerhetővé és egy közösséggé tesz. Izgat az az ellentmondásosnak tűnő jelenség, hogy egy mélyszegénység sújtotta roma házban miért Coco Chanel nevével dicsekedő szőnyeg fedí a csupasz földet.

A cigánység társadalmi-etnikai kérdése másodlagos jelentőségű számomra, és szakdolgozatomban csak érintőlegesen, a teljesség igénye nélkül teszek említést ilyen irányokba. Céloom elsősorban egy adott cigánytelep, a sepsiszentgyörgyi Őrkő kultúrantropológiai módszerekkel történő megfigyelése és elemzése urbanisztikai és építészeti szempontból, egy esetleges jövőbeli településfejlesztésre való tekintettel.

Arra törekedtem, hogy a romániai magyar romatelepülések szűk keresztmetszetét egy tágabb nemzetközi kontextusban értelmezzem, és hasonló helyzetek párhuzamba állításával a problémák általános jellegére hívjam fel a figyelmet. Az informális települések világszintű jelenléte a társadalmi berendezkedés egyelőtlenségeit és a lakhatási rendszerek hiányosságait tükrözik. Az emberi település azonban nemcsak a problémákat, a megoldásokat is magában hordozza.¹

---

¹ West, Geoffrey. 2011. "The surprising math of cities and corporations." TEDGlobal előadás, július. (https://www.ted.com/talks/geoffrey_west_the_surprising_math_of_cities_and_corporations#t-648226)

Mestermunkám tehát egy település téri viszonyaira reflektáló kísérlet, amellyel nem egy társadalmi probléma megoldására törekszem, épp ezért nem is vitatom az diszkrimináció-szegregáció-integráció Bermuda-háromszögét. Mivel az informális településeken sokkal gyorsabban működnek az urbanizációs folyamatok, sokkal hamarabb láthatóvá válik egy-egy beavatkozás következménye, ezért jó terepnek számítanak a kísérletezésre.²

Azt gondolom, hogy építészként szerepet lehet és kell vállalni a társadalmi kérdésekben, felismerve a szakma és az építész felelősségének határait. Camillo Boano és Giovanna Astolfo az informális települések és a tervezői felelősség kapcsán kijelentik, hogy a fennálló zürzavaros városi valóságban egy másfajta építész típusra van szükség, aki a szegénység esztétikáján és az informalitás pornográfiáján túl a mindennapok ügyei iránt elhivatott, és az informalitásra mint lehetőség tekint. Az építésznek nem az a feladata, hogy megoldást nyújtson, hanem hogy feltételeket teremtsen, amelyek közt a lakók maguk találhatnak megoldást problémáikra. Az építésznek fel kell ismerni azokat a folyamatokat, amelyeket az épített környezet és a társadalom oda-vissza kölcsönhatása generál.³

Mestermunkám során fontos szempontnak tartottam a település identitásának tiszteletben tartását. *Az épített helyek mindig természetes helyekre épülnek, így azok szellemiségében osztoznak – írja Meggyesi Tamás –, de mint a teremtő és fenntartó emberi szellem alkotásai, azoknál összetettebb szellemiséget képviselnek. Nemcsak egy térség vagy egy városrész, hanem egy fa, egy ház és benne egy szoba, egy utca, egy település, egy táj vagy egy egész régió esetében is beszélhetünk a hely szelleméről.*⁴ Tompai Géza városépítész egyenesen úgy fogalmaz, hogy a település természetföldrajzi, térszerkezeti adottságainak figyelmen kívül hagyása a település identitásának elvesztéséhez vezetne.⁵

---

2 Urban-think tank. 2020. "Research + Development".

3 Boano, Camillo és Astolfo, Giovanna. 2016. "Informal Urbanism, city building processes and design responsibility". *Coscienza urbana*.

4 Meggyesi Tamás. 2006. "Városépítészet." *Egyetemi jegyzet, kézirat*. 9. o.

5 Tompai Géza. 2005. "A településszerkezeti és természetföldrajzi szempontok meghatározó szerepe a településfejlesztésben és -rendezésben." Itt: *Településkutatás I. Kézikönyv és szöveggyűjtemény*, szerkesztette Letenyei László. 36-42. o.

Szakedolgozatomban szinonimaként használom a roma és cigány megnevezést, amely számomra egyenértékű és nem kívánok vele pejoratív konnotációkat ébreszteni. Helyi kapcsolataim nem kifogásolták a cigány szó használatát. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy bármennyire is igyekeztem láthatatlan megfigyelő lenni, *gadjo* jelenlétem befolyásolhatta a körülöttem megtörtént eseményeket, ezért elkerülhetetlen az észrevételeim szubjektivitása, célom azonban mégis a helyzet objektív elemzése a megfigyelt szempontok alapján.

Saját fotó, 2020. ősz.

KONTEXTUS

*I see the informal not as a noun but as a verb,
which detonates traditional notions of site specificity and context
into a more complex system of hidden socio-economic exchanges⁶*

- Teddy Cruz

1. Formális vs. informális urbanizáció

Város nem létezik, csak különböző városi életek léteznek – idézik Massimo Cacciari olasz filozófust Camillo Boano és Giovanna Astolfo az *Informal Urbanism, city building processes and design responsibility* című tanulmányukban.⁷ A lakosai által éltetett város állandó változása, átalakulása a sokféle emberi vágy, elképzelés, szándék és cselekvés lenyomata. Az állítás, hogy a város nem homogén, azt a feltevést vonja maga után, hogy a kortárs urbanisztikai tudás sem az, nem léteznek egyetemes elméleti kijelentések, a város alakulása kulturális rendszerek, társadalmi értékek, egyéni és közösségi cselekvések, anyagi és fizikai körülmények rendkívül összetett kölcsönhatásainak következménye.⁸

Miután az informalitás bejárta a elítélés–elutasítás–közöny–elfogadás–romanticizálás útját a politikai és nemzetközi építészeti diskurzusban, nem meglepő módon világossá vált, hogy az informális települések lerombolása nem szünteti meg a társadalmi problémákat, hanem csak még inkább radikalizálja ezt a jelenséget az állandó újratermelődés révén. Az informalitás megítélésében először az 1960-as évek aktivista mozgalmak hoztak változást, amikor elkezdtek ezekre a spontán kialakult városrészekre mint értékre tekinteni, ahol az önszerveződés és önerőből történő építkezés a függetlenség, vagy ahogy most neveznénk, önfenntartás megvalósulni bizonyult. A szerzők John Turnert (1971) említik, aki elsőként hívta fel a figyelmet az önszerveződés hatékonyságára és az innovatív megoldások széles spektrumára a limai *barriádák*

---

6 Cruz, Teddy. 2010. "Mapping Non-Conformity: Post-Bubble Urban Strategies."

7 Boano, Camillo és Astolfo, Giovanna. 2016. "Informal Urbanism, city building processes and design responsibility". *Coscienza urbana*.

8 J. Hou, B. Spencer, T. Way, K. Yocom. 2015. *Thick City, Now Urbanism*. London: Routledg. 3. o.

kapcsán. Az informalitásra kezdtek úgy tekinteni, mint lehetőségek halmazára, amelyből tanulni lehet, és nem mint problémára, amely megoldásra vár. Ez a hozzáállásbeli váltás vezetett ahhoz az általános megegyezéshez, hogy az informális települések ügyének egy sokkal átfogóbb városfejlesztési stratégia részét kell képeznie. A Rio de Janeiro-i Bairro favela az egyik első olyan városléptékű nyomornegyed-fejlesztés, amely ezt a szemléletváltást tükrözte, és egyesítette a korábbi kezdeményezések tapasztalatait.⁹

A várostervezés egyik legnehezebb kérdése az informális városrészek szabályozása és területgazdálkodása. Egyre inkább előtérbe kerülnek azonban azok a stratégiák, amelyek innovatív alternatívákat nyújtanak a nyomornegyedek lerombolásával vagy az ott élők kilakoltatásával szemben. Ezek a stratégiák az informalitásban rejlő kiaknázatlan lehetőségeket hangsúlyozzák; politikai, jogi és gazdasági intézkedések során szem előtt tartva ezekben a közösségekben jellemző rejtett rendszereket.¹⁰ A helyiekkel való közreműködés során kirajzolódhatnak azok a láthatatlan mozgatórugók, amelyek a közösség életét, ezáltal pedig a település szerkezetét szervezik. A UN Habitat informális településekkel foglalkozó 2009-es riportjában kiemeli az olyan projektek sikerességét, amelyek az informális települések lakóinak segítségével dolgoznak ki működő stratégiákat, mint például az együttműködésen alapuló köztérkarbantartás, kilakoltatás helyett alternatív lakhatási módok, rombolás helyett újjáépítés, közösségi területgazdálkodás (land-sharing).

A területi szabályzást és az infrastruktúra kiépülését megnehezíti a földbirtoklási rendszer bizonytalansága (vagy inkább hiánya) is, amire megoldásként szolgálhatnak olyan ideiglenes tulajdonlási minták, mint a csoportos birtoklás, a kölcsönös hasznélvezői viszony vagy fordított birtoklás (adverse possession). Ez utóbbi során a területet használó egyén bizonyos feltételek mellett jogokat szerezhet a föld további használatára. Ezek a rendszerek arra összpontosítanak, hogy a lakhatási kérdés előbb vagy utóbb ösztönző hatással legyen a fejlesztési beruházásokra.¹¹

---

⁹ Boano, Camillo és Astolfo, Giovanna. 2016. "Informal Urbanism, city building processes and design responsibility". Itt: *Coscienza urbana*.

¹⁰ UN Habitat. 2009. „Planning Sustainable Cities. Global Report on Human Settlements”.

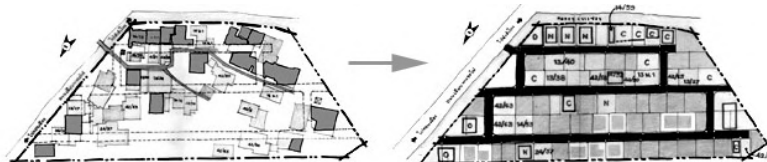
¹¹ ua.

2. Az informális települések morfológiája és fejlesztési stratégiái

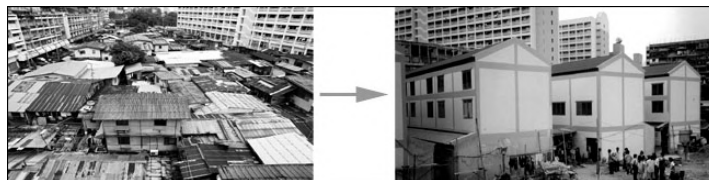
Az informális településrészek kialakulásának és állandó változásának látszólagos véletlenszerűsége valójában apró szabályszerűségek érzékeny következménye. Oscar Carracedo Villalba az informális települések morfotipológiai elemzése alapján háromféle térszerveződési mintázatot különböztet meg: lineárist, rácsost és halmazost. A lineáris mintázatok rendszerint utcák mentén alakulnak ki, a házak többnyire zárt sorú beépítésűek – ez az első letelepedők kiváltságos helyzete, akik házaikat a főutak szélére építették. A rácsos településszerkezet a lineáris minta továbbfejlődése, a főúttal párhuzamosan húzódó újabb utak és a merőlegesen kialakuló összekötő utacskák következménye. Ez esetben a telkek akár több oldalról is megközelíthetőek. Halmazos mintázat zsákszerű terek körül alakul ki, amelyek általában egy lakóközösséghez tartoznak. Ezek a terek a házak és kerítések által pontosan körülhatároltak, és meghatározott bejáratai vannak, jelezve az ott lakók társadalmi kontrollját a tér fölött.¹²

A thaiföldi Community Organizations Development Institute (CODI) három helyszíni fejlesztési stratégiát különböztet meg (on-site development strategies)¹³, amelyek a fizikai körülmények javítását, az áttelepítés minimalizálását, a lakók helyhez, munkához való kötődését és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférését tűzik ki célul:

- újraszervezés (on-site reblocking),

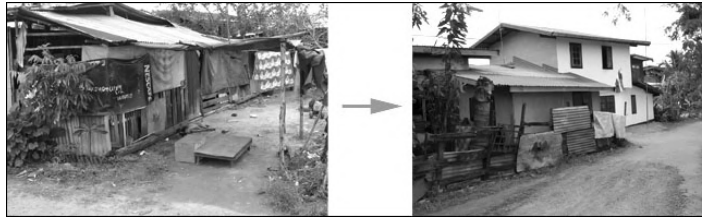
- újjáépítés (on-site reconstruction),

¹² Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „The form behind the informal: spatial patterns and street-based upgrading in revitalizing informal and low-income areas.” 167. o.

¹³ Community Organizations Development Institute. 2018. „Types of Development.”

- helyszíni fejlesztés (on-site upgrading).

Képek forrása: <https://en.codi.or.th/types-of-development/>

(Utolsó letöltés: 2021.04.16.)

Az újraszervezés során a közművesítés és a terület felparcellázása kerül előtérbe a lehető legkevesebb ház elbontásával; az újjáépítés során a teljes épületállomány lerombolása és egy új, geometrikus utcarendszer bevezetése történik; a helyszíni fejlesztés pedig a fizikai környezet és az alapvető szolgáltatások feljavítását foglalja magában oly módon, hogy a település helyszíni adottságait, karakterét és az ott élők társadalmi struktúráját is figyelembe veszi. Ez utóbbi egy konkrét helyszínre egyedileg szabott, legkevésbé agresszív fejlesztési stratégia, így a legbefogadhatóbb a lakosok számára. Villalba jellegzetes példák elemzése mentén úgy ítéli meg, ezek a stratégiák hatékony alternatíváknak bizonyulnak a kilakoltatással szemben, és elősegítik a regenerálódást, téri és társadalmi rehabilitációt.¹⁴ Somsook Boonyabancha nyomán azt is kijelenti, hogy a helyspecifikus fejlesztés (on-site upgrading) messze a legjobb, legolcsóbb és legegyszerűbb módja a meglévő rendszerek fenntartásának és a már elindult fejlődések jövőbeli gyümölcsözésének. A helyi szisztémákra támaszkodva a település megőrzi identitását, a lakók pedig folytatják egyedi, frappáns és kulturálisan odaillő építkezéseiket.¹⁵

3. Nemzetközi példák informális települések fejlesztésére

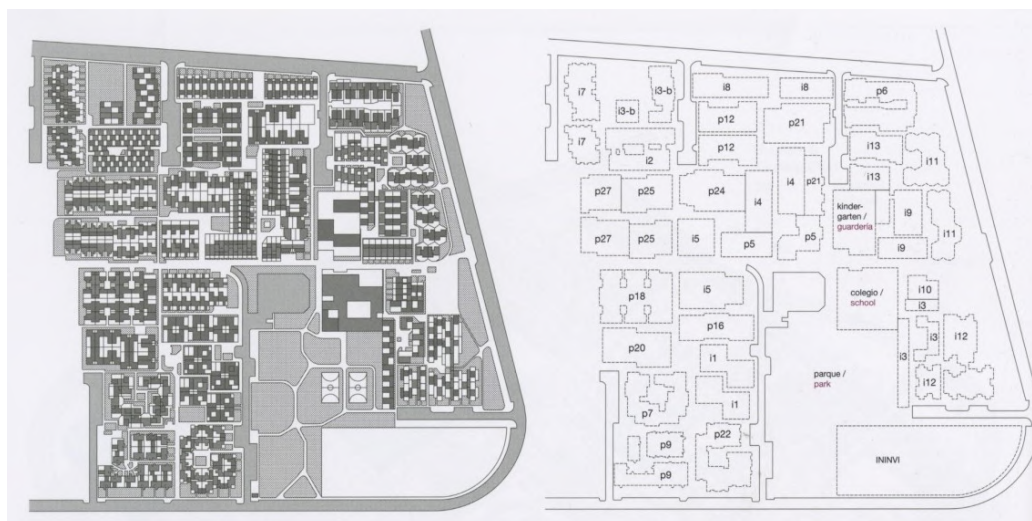
Az alábbiakban három nemzetközi projektet említek, amelyek a mestermunkám

14 Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „Spatial and organisational patterns in informal settlements. A morpho-typological approach.” Itt: *City as an Organism – new visions of urban life* (szerk. G. Strappa, A.R.D.Amato, A. Camporeale). 22Nd ISUF International Conference kiadványa.

15 Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „The form behind the informal: spatial patterns and street-based upgrading in revitalizing informal and low-income areas.” 177. o.

szempontjából izgalmasnak gondolok. Az első eset egy ritka példa az államigazgatás informális települések iránt mutatott felelősségvállalására; a második példa egy helyszíni fejlesztési stratégiát alkalmazó (on-site upgrading), megvalósult eset; a harmadik pedig egy moduláris háztípus-terv, amely roma kulturális hagyományokon alapul.

- **Szociális lakhatás mint állami közérdek – PREVI, Lima, Peru (1969-74)** Az

Kép forrása: <https://www.transfer-arch.com/reference/previ-lima-1969/> (Utolsó letöltés: 2021.04.16.)

1963-ban Peru államelnökévé választott építész Fernando Belaunde volt az egyik első hatalmi és tervezői pozícióban lévő szereplő, aki az informalitás kérdésével rendszerszintűen foglalkozott. A korábban is szociális témákkal foglalkozó Belaunde kezdeményezésére kiírtak egy nemzetközi építészeti pályázatot, a PREVI projektet, amire a kor több híres építésze küldött be munkát, többek közt James Stirling, Aldo van Eyck, a svájci Atelier5, és japán metabolisták is. Belaunde a nyomornegyedek jellegzetes beépítési módjait tekintette inspirációnak (telken belüli terjeszkedés, alacsony épületmagasság, magas népsűrűség), hozzáállása ötvözi a modern városrendezési terv eszközeit az informális településrészek elemeivel. A pályaművek magas minősége arra ösztönözte az állami szerveket, hogy mindegyik tervből megépítsen egy egységnyi prototípust, lehetőséget teremtve ezáltal a különböző projektek sikerességének összehasonlítására, kísérletezésre. A kezdetben hófehér modern házakat használóik igényeikhez szabták, az építészek által feltételezett bővítési módokról tudomást sem véve, ami azt eredményezte, hogy ötven év után a

felismerhetetlenségig módosultak az eredeti tervek.¹⁶ A PREVI egyedülálló esete példaértékű a kortárs nyomornegyed-fejlesztési irányzatokban azáltal, hogy egyesíti az urbanisztikai tervezést az informális lakhatással, illetve mintául szolgál arra, hogyan lehet egy hasonló projekt állami beavatkozás és egyéni cselekvés egyidejű szövődménye.¹⁷

- **Köztérfejlesztés mint építészeti eszköz - Juan Bobo, Medellin, Kolumbia (2004)¹⁸**

Kép forrása: <https://connectivespaces.com/page/7> (Utolsó letöltés: 2021.04.16.)

A kolumbiai Medellinben az 1950-es években vidékről betelepülő mezőgazdasági munkások a város közepén húzódó meredek völgybe építettek maguknak otthonot. A völgy lassan benépesedett, és a 2000-es évek elején a tarthatatlannak minősített állapotokra az EDU (Urban Development Enterprise) egy átfogó fejlesztési tervet dolgozott ki, amelynek Juan Bobo is a része volt. A földrajzi megkötések és a minél kevesebb kilakoltatás szándéka miatt a helyszíni fejlesztés (on-site upgrading) stratégiájára esett a választás. A terv kiemelt hangsúlyt fektet közterek kialakítására vagy javítására, a közös funkciók és a lakószintek horizontális helyett vertikális növelésével több hely jut a parkoknak, sétányoknak, piactereknek. A publikus közterek

---

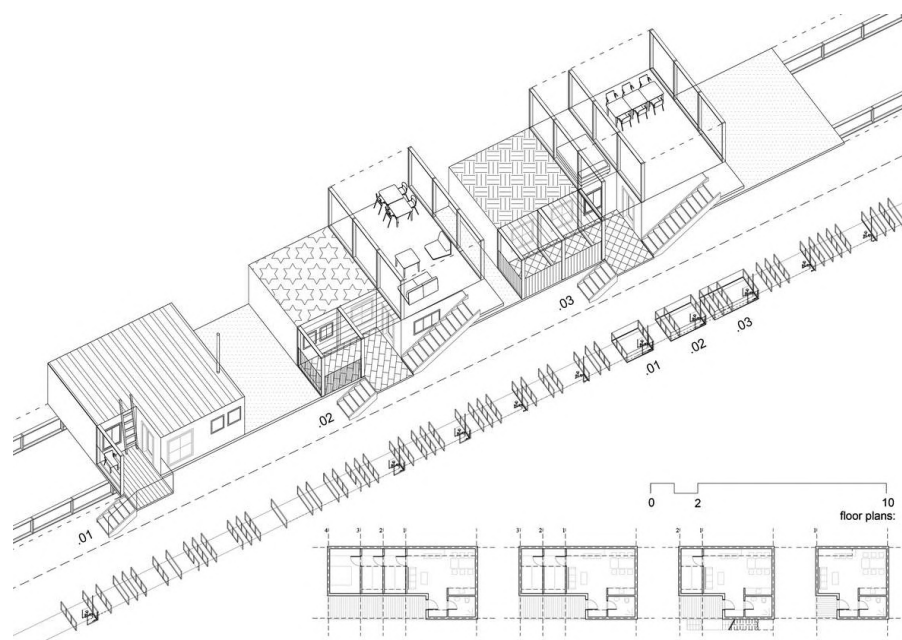
16 De Rivero, Manuel és Madrazo, Félix (2004). „¿Y PREVI?”

17 Boano, Camillo és Astolfo, Giovanna. 2016. “Informal Urbanism, city building processes and design responsibility”. Itt: *Coscienza urbana*.

18 Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „The form behind the informal: spatial patterns and street-based upgrading in revitalizing informal and low-income areas.” 175-177. o.

gyarapodása, a beépítési sűrűség csökkenése, a veszélyes telkeken élők áttelepítése, a lakóterek növekedése és a házak felújítása ill. törvényesítése jelentős életminőségbeli változásokat eredményeznek.¹⁹

- **Roma kulturális alapokra épülő moduláris típusház - Djeve Collective - Belgrád, Szerbia ²⁰ (2020)**

Kép forrása: <https://futurearchitectureplatform.org/projects/d01c38a4-eccc-4061-8c49-719fdd7cf965/> (Utolsó letöltés: 2021.04.16.)

A roma lakhatás jövőjéről a szerbiai Djeve Collective egy kiáltványszerű építészeti-társadalmi projektben fogalmazza meg gondolatait. A Milena Grbić által írt manifesztum a téri stratégiákat Deleuze és Guattari nyomán két ellentétes pólusra osztja: a *logos* a tér racionális, elméleti, intézményes kezelése, ezzel szemben a *nomos* a lakók ösztönös, öntörvényű, íratlan szabályok által vezérelt térhasználata. A *logos* a városok térszervezésére jellemző, az illegális romatelepüléseket azonban szinte kizárólag a *nomos* határozza meg, és a fejlesztéseknek ennek a felismerésnek a figyelembevételével kell történnie. A roma lakhatási szokások, tér- és anyaghasználat alapos vizsgálata után a Djeve olyan házmodellt dolgozott ki, amely egyesíti a *logos* és *nomos* elveit: a spontán fejlődés keretrendszerét egy szabályos térstruktúra határozza

19 ua.

20 Grbić, Milena. 2020. „On future romani housing.”

meg. (Ugyanez az építészeti elv érvényesül az Alejandro Aravena által vezetett Elemental Studio szociális építészeti projektjeiben is, amiért az építész 2016-ban Pritzker-díjat kapott.) A Djeve házmodellje a család változó összetételével párhuzamosan modulárisan bővíthető, és az alap épületstruktúra tiszteletben tartása mellett tetszőlegesen alakítható, személyreszabható. A terv különös figyelmet fordít a család- és közösségcentrikus társadalmi berendezkedésre, fedett-nyitott terek (pl. tornác) reprezentatív jellegére, az utólagos átalakítás spontaneitására.

4. Magyar cigánynak lenni Romániában – az Őrkő esete

4.1 Kisebbség a kisebbségben: romániai magyar romaszegregátum

Horváth István és Kiss Tamás, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatói 2016-ban egy hiánypótló országos felmérést²¹ készítettek a romániai romákról. Mivel a népszámlálások a nemzeti hovatartozás kérdését az alanyokra bízják, a romák magukat legtöbbször magyarnak vagy románnak nyilatkozzák, így tényleges számukról és területi elhelyezkedésükről először e kutatás kapcsán derültek ki megközelítőleg valós adatok. A felmérés a heteroidentifikáció módszerével készült, tehát külső (tipikusan nem a roma közösséghez tartozó) személyek azonosították be a romákat és az általuk lakott övezeteket. A kutatás a látható roma közösségeket veszi számításba.

A kutatásból az derül ki, hogy közel 1 232 797 roma él Romániában, majdnem kétszerese a 2011-es népszámlálási adatoknak. Ez a szám az ország teljes lakosságának több mint 6%-a. A felmérések alapján az Erdélyben élő magyar anyanyelvű romák száma 105 ezer körülire tehető, akiknek kétharmada többnyire magyar anyanyelvű szegregátumban él. Erdélyben összesen 289 dominánsan magyar nyelvű szegregátum található, további 151 szegregátumban pedig jelentős (15% fölötti) a magyar nyelvű romák száma.

A kutatók úgy vélik, a romániai magyar roma szegregátumok – mint kétszeresen is

---

²¹ Horváth István és Kiss Tamás. 2020. „Magyarul beszélő romák Erdélyben. Területi elhelyezkedés és lakóhelyi szegregáció. SocioRoMap – Statisztikai elemzés.”

kisebbségi közösség – esetében a fokozott marginalitás jellemző, ami megmutatkozik a lakóépületek jellegében, zsúfoltságában és infrastrukturális ellátottságában is. A hivatalos román nyelv ismeretének hiányában a romák számára majdhogynem ellehetetlenedik a társadalmon belüli érvényesülés, a hivatalos ügyek intézése, az oktatásban és a munkaerőpiacon való részvétel sokkal nagyobb erőfeszítést és egyéni motivációt igényel. A magyar nyelvű szegregátumok és szintén magyar nyelvű környezetük közötti társadalmi távolságtartás fokozottan érzékelhető, ami miatt az informális romanegyedek rendszerint a települések periferiájára épülnek, és egyfajta *no go zone*-ná válnak a nem roma többség szemében.

Mestermunkám helyszíne, a Sepsiszentgyörgy határában húzódó Őrkő az erdélyi 14 magyar többségű roma szegregátum egyik legnagyobbika, létszámban csak a marosvásárhelyi Hidegvölgy és a székelyhídi Dankó Pista telep előzik meg.

4.2 Sepsiszentgyörgy és az Őrkő viszonya

Forrás: Google Maps. 2021.

Az utóbbi öt évben a hátrányos helyzetű szegregátumok felzárkóztatásáért munkálkodó romániai mozgalmak elérték azt, hogy a szociális kérdésekre nyitott önkormányzatok helyi akciócsoportok révén olyan lokális stratégiákat dolgoznak ki, amelyek a körülményekhez igazodva megoldásokat keresnek az adott problémákra.

Sepsiszentgyörgy és az Órkő esete több szempontból is szerencsés eset, mert a városvezetés proaktív hozzáállása kiegészül a Sepsi Helyi Akciócsoport Egyesület (GAL Sepsi) tevékenységével. A polgármester 2018-ban azt nyilatkozta a sajtóban, hogy *az Órkő gondjai nemcsak az ott élőké, hanem az egész városé, tehát a város érdekében is foglalkozni kell ezzel* ²². A non-profit és kormányfüggetlen GAL Sepsi az Európai Unió 2013-2020-as felzárkóztatási stratégiájára reagálva alakult, *megbízatása, hogy csökkentse a mélyszegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők számát Sepsiszentgyörgy leromlott városi területein, az életminőség és az életkörülmények javításával, a társadalmi kohézió erősítésével*²³.

Az elkészített Helyi Fejlesztési Tervek többféle, egymást kiegészítő intézkedéscsomagot tartalmaznak, multiszektoriális és integrált beavatkozásokat irányoznak elő, így, a fejlesztésekhez hozzárendelt források is többfélék. A hat éves projekt két nagy területen (infrastruktúra és a humán erőforrás fejlesztése) és nyolc témában (közlekedési infrastruktúra és közművesítés, közterület-rendezés, lakhatás, foglalkoztatás és esélyegyenlőség, oktatás, egészségügyi és szociális szolgáltatások, közösségszervezés, valamint közösségi szellem fejlesztése és a hátrányos megkülönböztetés leküzdése) kíván beavatkozni. ²⁴ Mestermunkám során elsősorban a lakhatás és közterület-rendezés lehetőségeit vizsgálom.

4.3 Az Órkővel foglalkozó irodalom, kutatások

Bár eleinte azzal a naiv lelkesedéssel kezdtem neki a kutatásnak, hogy a térkép egy fehér foltját fogom felfedezni, hamarosan kiderült, hogy az Órkő egy rendkívül népszerű cigánytelep a kutatók szemében. Többször végeztek itt kutatást a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai, népköltészeti gyűjtést folytatott Albert Ernő irodalomtanár, többen írtak szociológiai és kultúrantropológiai tanulmányt a helyről és lakosairól²⁵, 2008-ban pedig nyolcvan perces dokumentumfilm is készült az órkői cigányok életéről és jellemző tevékenységeikről Vörös T. Balázs rendezésében,

²² Nagy B. Sándor. 2018. „Komoly tervekkel rajtol a Sepsi GAL: felszámolnák a mélyszegénységet.” Háromszék Független Napilap, december 5.

²³Sepsi Helyi Akciócsoport Egyesület. 2017. „Célkitűzéseink.”

²⁴ Nagy B. Sándor. 2018. „Komoly tervekkel rajtol a Sepsi GAL: felszámolnák a mélyszegénységet.” Háromszék Független Napilap, december 5.

²⁵ Kalamár Gáspár-Gábor (2007), Geese Barbara (2020)

aki a közel tíz éven át gyűjtött tapasztalatait és megfigyeléseit rögzítette a filmben.

A rendelkezésemre álló szakirodalom azonban az urbanisztikai és építészeti kérdéseket a lakhatás gyakorlati, statisztikai részén keresztül érinti, amely során feltáratlanul maradnak a terek alakulásának, szervezésének ok-okozati összefüggései. Másrészt, az Órkőn készült korábbi felvételekből és a gyűjtött adatokból betekintést nyerhetünk a mindennapi cselekvésekbe, az életmód sajátágaiba, sőt, építkezéssel kapcsolatos információkat is találhatunk – mindez viszont inkább leíró jellegű, mint gyakorlati célú helyszínábrázolás. E kétféle megközelítés kitérő egyenesként való viselkedése késztetett arra, hogy kutatásomban a korábbi és saját magam által tett megfigyeléseket építészeti és urbanisztikai tervezésben alkalmas információkká alakítsam, amelyeket a mestermunkám során felhasználhatok.

TÉMA, KUTATÁS

... a téma feldolgozásának célja, hogy a hallgató tudatosítsa magában a kötöttségek meglétét, mely minden megszabadulás előfeltétele, valamint gyakorolja a megfigyelést és rákényszerüljön az elemzésre, ami a meglevő aktualizálásának módszere, és nem utoljára felkészülés annak belátására, hogy minden esetben hozzáépítünk, így tehát azt is tudnunk kell, hogy mit lássunk folytatandónak.²⁶

- Tomay Tamás

1. A kutatás célja, módszere és ennek buktatói

Amikor 2017-ben először az Órkőre tévedtem, egy pillanat alatt tíz kisgyerek egymást túlharsogva küzdöttek az egy főre jutó összes kezemért, hogy felcibáljanak a Világlátóra, az Órkő fölötti dombtetőre, ahonnan belátni nem csak a telepét, de egész Szentgyörgyöt és a Háromszéki-medencét. Bár helyi vagyok, kerültem a város ezen részét, a kifejezetten itt tevékenkedő szociális munkásokon kívül még senkiről nem hallottam, aki véletlenül is idetévedt. Az Órkő a közbeszédben az ördögspokol vagy a kénkövesménkű szinonimája, azzal ijesztgetik a gyerekeket, ha rosszak, hogy odaadják az órkői cigányoknak. 2017-ben egy barátom kérte, vigyem el egy izgalmas helyre a városban, hát, gondoltam, tessék – te akartad.

Saját fotó a Világlátóról, 2017.

---

26 Janáky István. 2004. *Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon*. Budapest: Terc. 183. o.

Akkor kezdett gyanússá válni, hogy lehet az, hogy olyan emberek is építenek házat és várost, akik nemhogy nem végeztek építészeti egyetemet, de még a nevüket sem tudják leírni. Ahogy Janáky fogalmaz: *Tetszett dacból is, meg tényleg is.*²⁷ Negyed órára lakom az Örkőtől, és elképzelni sem tudtam, miből építkezhetnek emberek építőanyag nélkül, hol és mivel tölthetik a napjukat, milyen egy faluhoz hasonló település utcája, ha – akárcsak a középkori várakban – zajlik az élet, a vásár, állatok, gyerekek rohangálnak, asszonyok mosnak a kútnál. Ez a fajta rurális életmód a 21. században olyannak tűnik, mintha egy páncélos lovag átsétálna a Deák téren. És azt sem tudtam elképzelni, hogy alig pár száz méterre az otthonomtól olyan világ van, ahol az emberek télen is papucsban járnak a kútra minden pohár vízért, tizen alszanak tíz négyzetméteren, és tizenhárom évesen építik a saját házukat a tizennégy éves párjukkal.

Azt vizsgálom, hogyan működik a település mint téri rendszer, mik a lakosság mozgatórugói, milyen tevékenységekhez milyen tereket és hogyan használnak, milyen viszony áll fenn a terek, a közösség és az egyén között. Ennek tanulmányozására a kulturális antropológia eszköztárából kölcsönöztem kutatási módszereket, helyszíni terepmunkával, részvételi megfigyeléssel és beszélgetések, interjúk útján gyűjtöttem az információim túlnyomó részét. Az adatgyűjtés néprajzi-antropológiai jellegéből adódóan a kvalitatív adatokra került a hangsúly, a kvantitatív adatok főleg a mestermunka tervezői részéhez szükségesek és hasznosak. Bár törekszem az általános minták objektív felismerésére és szakmai elemzésére, megközelítem szubjektivitása miatt elkerülhetetlenek az ebből fakadó esetleges hibalehetőségek.

Arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként lehet ehhez a rendszerhez úgy kapcsolódni egy új elemmel vagy gesztussal, hogy az a közösség életébe és térhasználatába organikusan beépüljön, és magától integrálódni tudjon. Azzal a hozzáállással közelítem a témát, hogy építészként elsősorban nem változtatni akarok a helyzeten, hanem tanulni a helyiektől, és ezt a tapasztalatot felhasználni a telepi életminőség jobbátételének érdekében.

---

²⁷ Ua. 87. o.

2. Lakhatási körülmények statisztikái

A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai 2013-ban végeztek utoljára olyan felmérést²⁸, amely kiterjedt többek közt a lakáskörülményeik, vagyoni és jövedelmi helyzetük, nyelvtudásuk, iskolai végzettségük, munkaerő-piaci helyzetük, demográfiai szerkezetük felmérésére is. A felmérés szerint abban az évben 1828-en éltek 442 háztartásban. 2020-ra a lakosság száma megközelítőleg 2200-2500-zá duzzadt²⁹, ami szédítő iramról tanúskodik. A telep szinte teljes egésze mélyszegénységben él, a lakhatási körülményeket illetően óriási a szakadék a városi lakosság és az Örkő között. A megyeszékhelyen egy háztartásban átlag 2,79-en élnek, az egy főre eső lakótér 25,9 m², az Örkön ezzel szemben 4,21-en, és az egy személyre eső lakófelület 6,9 m², ami majdnem negyede a városi átlagnak.

A háztartások 44%-ban az egy főre eső lakófelület 5 m²-nél kevesebb, 95%-a nélkülözi a vezetékes vizet, 97%-a az illemhelyet, és 22%-a az elektromos áramot. A háztartások mindössze 3,2%-a rendelkezik személygépjárművel, ez 14 háztartást jelent. A lakosság egyötöde van felszerelve hűtőszekrénnyel és mosógéppel. A felmérés szerint számítógép a lakások 5%-ban van, internetcsatlakozás 2,1%-ban. Jelentős ezzel szemben a lóállomány, a háztartások 23%-a tart lovat, ami összességében 108 állatot jelent. Ezen kívül 309 kutya, 51 disznó és 7 tehén gazdagítja az állatfelhozatalt. A telepen lévők 35%-a 70, és további 27%-a 125 RON alatti egy főre eső jövedelemből gazdálkodik havonta (ez 14,4 ill. 25,8 eurót jelent), és ennek majdnem kétharmadát segély jellegű bevételek teszik ki. Sepsiszentgyörgy polgármestere azt nyilatkozta a sajtónak a felmérésre reflektálva, hogy *ezekből az adatokból is látszik, hogy a román állam az elmúlt huszonegy-néhány évben gyakorlatilag a szociálpolitikájával ösztönözte a mélyszegénységben élőket, hogy sok gyereket vállaljanak*³⁰.

---

28 Transindex. 2013. „1828 személyre 14 gépkocsi: összeírták a háztartásokat az örkői romatelepen”. *Transindex* portál, 2013. október 4.

29 2013 óta nem készült hivatalos népességfelmérés, ez az adat a területi hivatalos ügyekkel foglalkozó DAS szociális igazgatóság örkői képviselőjétől származik

30 Transindex. 2013. „1828 személyre 14 gépkocsi: összeírták a háztartásokat az örkői romatelepen”. *Transindex* portál, 2013. október 4.

3. Történelmi kitekintés

A 70-es évek derekán még egy kézen megszámlálható volt az őrkői házak száma, a nyolcvanas években népesült be, amikor a törvénymódosítások miatt az Olt mellett élő cigányoknak el kellett hagyni a folyópartot.³¹ Később az Őrkő lett az a hely, ami összegyűjtötte a máshonnan távozni kényszerülő cigány közösségeket.

A telep a rendszerváltást követően kezdett jelentősen benépesülni, az elmúlt 30 évben területében és népességében is megtöbbszöröződött. A tisztázatlan jogi és területi hovatartozás kérdését mellőzve, a házak oda épültek, ahol éppen hely volt, vagy oda, ahol még hely sem volt. Jelenleg a legnagyobb problémát a lakhatás fizikai szintjén a háztartások zsúfoltsága, az elégtelen higiéniai feltételek, a közművesítés és alapvető szolgáltatások hiánya, valamint a lakossági hulladékgazdálkodás elhanyagolása okozzák. Ilyen körülmények között a társadalomba való beilleszkedéshez szükséges feltételek teljesíthetetlenek, amelyet az is példásan illusztrál, hogy amióta a koronavírus-járvány miatt az állami rendelkezések online-oktatásra való átállást írtak elő, az Őrkőn “megszűnt” az iskola, ugyanis ennek nemhogy eszközi lefedettsége nincs a telepen, de áram is csak hellyel-közzel.

Őrkő történelmének fontos állomása, hogy a telep keleti bejáratánál, a Váradi József utca közepén a 80-as években építettek egy betonfalat, ami majdnem harminc éven keresztül volt hivatott a város lakóitól távol tartani az „állatokat, sarat és szemetet”³². Bár valós elzárás a várostól nem történt (az utcát párhuzamosan szelte ketté a fal, nem keresztbe), az őrkőiek úgy élték meg, kiközösíti őket a társadalom. A szomszédos panelházak, amelyek nem sokkal a fal előtt épülhettek egy állami szociális lakhatási program részeként, először cigány családoknak adtak otthont, ám nekik nehezükre esett összehangolni a panelházi életformát az állattartással. *Akkoriban a lovak és disznók az ajtó között jártak be*, ahogyan egy őrkői előljáró, bizonyos Laci bácsi emlékszik.³³ A hatvan darab lelakott és tönkretett lakást hamar elhagyták és kifosztották a cigányok, és az önkormányzati felújítás után alsó középosztálybeli bérlők kezébe került, akiknek viszont már nemkívánatos volt a cigányok közelsége, és egy fal építését szorgalmazták,

31 Interjú Benedek Péterrel, a Szociális Igazgatóság nyugdíjas munkatársával.

32 Kovács Zsolt. 2017. „Sepsiszentgyörgyön lebontották az őrkői romanegyedet elválasztó falat”. *Maszol*, 2017. november 27.

33 Transindex. 2015. „Antal Árpád az őrkői fal teljes lebontását ígéri.” *Transindex*, 2015. dec.11.

amely aztán évtizedekig fizikai és társadalmi határvonalat húzott a cigányok és a nemcigányok közé.

Amikor a diszkriminációt és szegregációt nehezményező szociális szervezetek felszólalására 2017-ben lebontották a helyiek által „berlini fal”-ként emlegetett, a polgármester nyilatkozataiban kerítéssé szelídült építményt, végül sem az örkőiiek, sem a szomszédok nem repeszték az örömtől - míg előbbieket a gyerekeik biztonságáért, utóbbiak az utcán parkoló autóiért kezdtek aggódni.³⁴

Kép forrása: *A falon túl* c. dokumentumfilm (r. Vörös T. Balázs)

<https://www.youtube.com/watch?v=GmA-IazIrw8&t=5s>. Utolsó letöltés: 2021.04.16.

Jogilag a – természetesen építési engedélyektől és telekkönyvektől mentes – terület részben Sepsiszentgyörgy Önkormányzatához, részben az államhoz és a Román Hadsereghez, részben a Terracotta Star céghez tartozik, és néhány telek magántulajdonban van. Ez jelentősen megnehezíti a rendszerszintű infrastrukturális felújítást, ugyanis hiába akar az önkormányzat közművesíteni, ha a térképen nem létező település távolabb eső önkormányzati részéhez csak az állami birtokon keresztül vezet út. Az másik kérdés, hogy vajon milyen szempontok alapján tart ilyen makacsul igényt a román állam erre a magyar cigányok által megszállt sáros lejtőre. A telkek legalizálása és esetleg lakosainak való utólagos eladása vagy bérbeadása szintén még bonyolultabb

---

³⁴ B. Kovács András. 2010. „A fal nem kerítés, avagy az együttélés buktatói az Örkő alatt.” *Háromszék Független napilap*, 2010. március 20.

kérdéssé válik, amely irányába az önkormányzat a jövőbeli fejlesztések reményében egyelőre nem tett lépéseket.

4. A telep

A szabályos városrendezéshez szokott szemnek elsőre kaotikusnak tűnhet egy informális romatelep helyszínrajza, alapos megfigyeléssel azonban feltárulnak a település téri szervezőelemei.

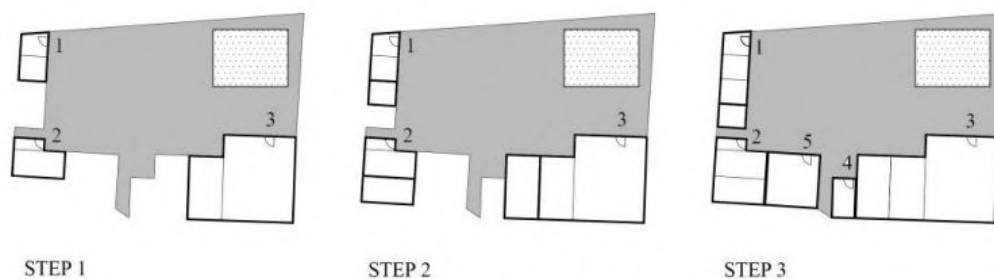
Órkő helyszínrajza. Saját grafika.

Milena Grbic, az informális romatelepeken végzett kutatásai alapján³⁵ kiemeli a helyzet ördögi kör jellegét: a nélkülözés megnehezíti a lakók számára az oktatásban való részvételt, ami kihatással van a munkaerő-piaci versenyképességre, ezáltal elérhetetlenné válnak a társadalombiztonsági és egészségügyi rendszerek szolgáltatásai, ami visszavezet a szegénységhez és alacsony társadalmi státuszhoz. A romatelepek jogi státusza legtöbb esetben rendezetlen; elégtelen infrastruktúra, általános szegénység, túlszűfoltosság, és a szolgáltatások szegényessége (vagy hiánya) jellemző. A szerző szerint

³⁵ Grbić, Milena. 2015. „Reading the form of Informal Roma Settlements in the light of everyday life.” Itt: *City as an Organism – new visions of urban life* (szerk. G. Strappa, A.R.D. Amato, A. Camporeale). 22Nd ISUF International Conference kiadványa. 661-666. o. .

a balkáni országokban a lakhatási krízis a szocialista rendszerből piacközpontú berendezkedésre átállni képtelenségnek és a szükséges reformok hiányának következménye.

Grbic kiemeli a romatelepek fizikai kialakulásának spontán jellegét, ahol szakértők hiányában a tereket a lakók maguk alakítják ki – a mindennapi tevékenységek által indokolt minőségben. A településmorfológia így egyúttal a lakók kultúrájáról, társadalmi rendszeréről is árulkodik, amelyet elsősorban a közösségi életforma határoz meg. Grbic három mintázatot különböztet meg a társadalmi viszonyok és a privát-közösségi fokozatosság függvényében: *családi udvar* (familial neighborhood), *közvetlen szomszédság* (proximity neighborhood) és *településközösség* (settlement community). A több háztartást magába foglaló családi udvart veszi a téri és társadalmi rendszer alapegységeként (yard object group), ami a roma közösségekre leginkább jellemző társadalmi-kulturális mikrokörnyezet. Az udvarok és az utcák határa gyakran elmosódik, az utca a háztartási tevékenységek kiterjesztett terévé válik. Ugyanilyen közösségi terek alakulnak ki a közvetlen szomszédságokban és a tágabb településen is, fokozatosan haladva a priváttól a publikus térhasználatig.

Fig. 2 The forming of the Yard Object Group

Kép forrása: Milena Grbić. 2015. Preferences and perspectives of sustainability in informal Roma settlements.

https://www.researchgate.net/publication/283767476_Preferences_and_perspectives_of_sustainability_in_informal_Roma_settlements/fulltext/568c1fbb08ae153299b64154/Preferences-and-perspectives-of-sustainability-in-informal-Roma-settlements.pdf

A településszerkezetet tehát valójában kulturálisan meghatározó téri struktúrák szervezik: privát családi udvarok, félprivát közösségi gyülekezőhelyek a közvetlen szomszédságban, és publikus közterek a településközösségben. Milena Grbic úgy véli, ez a jellegzetes, életmódhoz igazított téri berendezkedés magában rejti az organikus fejlődés lehetőségét, és külső beavatkozás esetén is szükségszerű a meglévő mintázatok tiszteletben tartása (kérdéses például az egy-telken-egy-ház típusú felparcellázás működőképessége).

4.1 Az Őrköt körülvevő szomszédság

Az Őrkői cigánytelep Sepsiszentgyörgy északnyugati határvonalán helyezkedik el, és 5%-át teszi ki a város népességének³⁶. Zsáktelepülés, nincs átmenő forgalma, így a területi elkülönülés még inkább felerősíti a szegregáció jelenségét. A település lejtős terepre épült, amely délnyugatról északkelet irányba lejt átlag 8,75%-kal. Bár északi oldal, az enyhe lejtésnek köszönhetően ez elenyésző mértékben befolyásolja a benapozottságot. Északról a Debren-patak határolja, és ide épülnek önkormányzati kezdeményezésre a fiatal pályakezdőket támogató Gyere Haza Program típusú házaik. Nyugatra található az Őrkő nevű hegycsúcs és az ezt borító, erdei fenyőkből és lombhullató fákból álló erdő, valamint egy használaton kívüli, 2,5 Ha területű kőbánya. Keletről a történelmi város határolja, szocialista panelházakkal tűzdelt kertvárosias lakóövezettel. Délről ugyancsak kertváros szegélyezi a területet, ám a hegyoldal imponáns jellege miatt a rendszerváltás után ide telepedett egy kreatív energiáktól és alkotási vágytól túlfűtött generáció, akik nem csekély vagyonukat, a jelek szerint, építészeti reprezentációra áldozták. Ezt a negyedet – ha úgy tetszik, a szentgyörgyi Rózsadombot – nagypapám igen találóan *Ki mit tud?*-negyedként emlegette. Ez olyannyira tözsomszédságban áll Őrkővel, hogy közös kerítései vannak távirányítós okos-, és távirányítótmentes butaházaknak, sőt, a szélek mentén a “kiművelődött” cigányok révén egy társadalmilag heterogén sáv jön létre, ahol cigány és nemcigány házak váltakoznak. Ebben a sávban, legalábbis építészeti szempontból már kevésbé beazonosítható a tulajdonosok etnikai hovatartozása, ami valójában a társadalmi asszimilálódás pozitív példája lehet.

Saját fotó az Őrkő szomszédságából, 2020. november

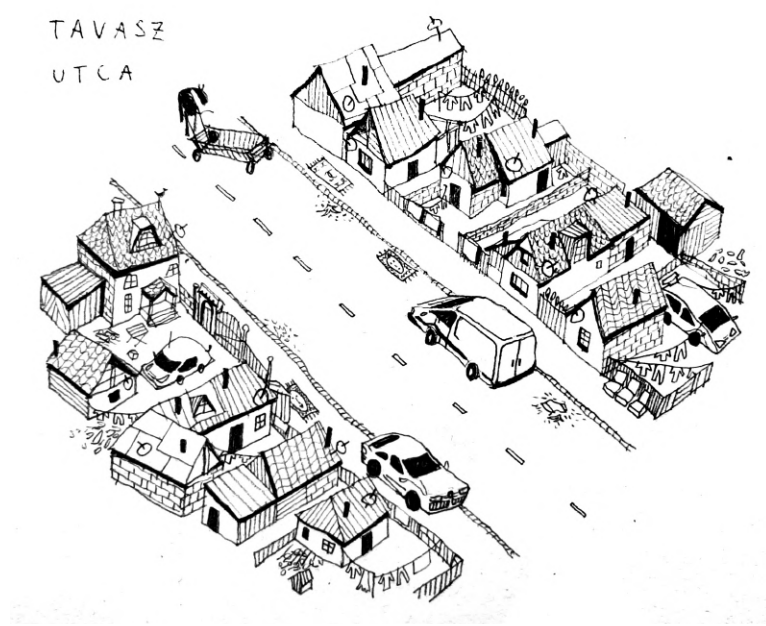
36 Population - City. 2021. „Sfantu Gheorghe”.

4.2 Negyedek és társadalmi rétegződés

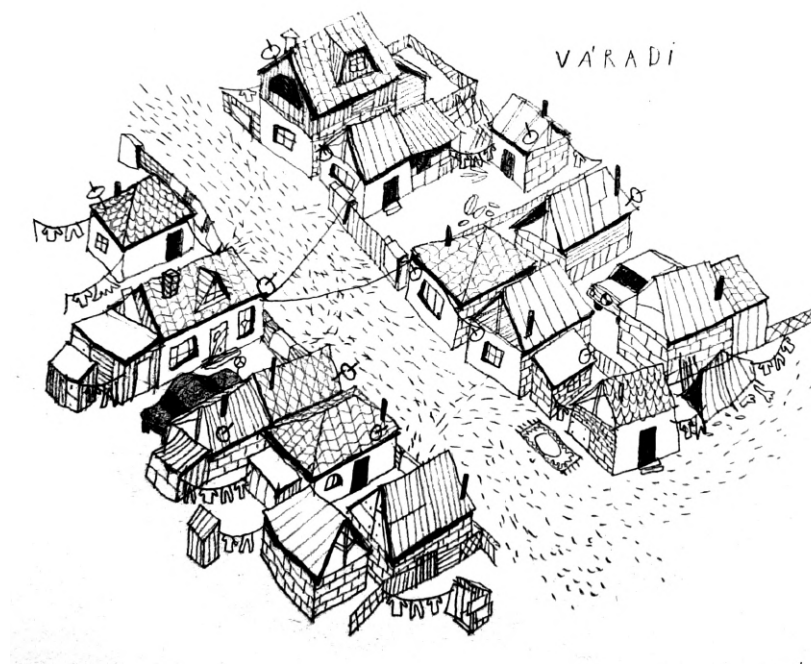
Bármennyire is homogén közegnek tűnhet egy idegen számára egy mélyszegénység jellemezte szegregált magyar cigány lakótelep, az örköi társadalom, méreteiből is adódóan, meglehetősen heterogén. A telep a helyiek és a szociális munkások leírása szerint hat részre tagolható, amelyeket a környezet minősége és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés miatt eltérő életszínvonal jellemez. A terep lejtése találóan leképezi a településrészek társadalmi hierarchiáját: a *Váradi* (Váradi József utca) és a *Tavaszi utca* a hegyen helyezkedik el, lefelé pedig a már kevésbé kényelmes, elágazó *Külső- és Belső-Kender utcán* és a *Poligonon* áthaladva közelíthető meg a *Dallas* és a *Pepiek* területe, azaz a Gödör. Csuru Gábor örköi lakos *A falon túl* című dokumentumfilmben így írja le a területi viszonyokat: *Az aljba van négy-ötféle cigány, Homoród környékéről, Fogaras környékéről, beházasodtak, azok a gödöri cigányok. A hegyen, ahol mi lakunk, egy pillanatig se vegyítnek azokkal a cigányokkal. Ez olyan volt, itt tudósan elmosolyodik, mint nagy Amerika s kicsi Amerika. A két fél örökké egymástól elhúzódott. Én ha akartam volna, s bármilyen szerelmes is lettem volna egy gödöri lánnyal, a szüleim nem engedték volna, hogy elvegyem.*

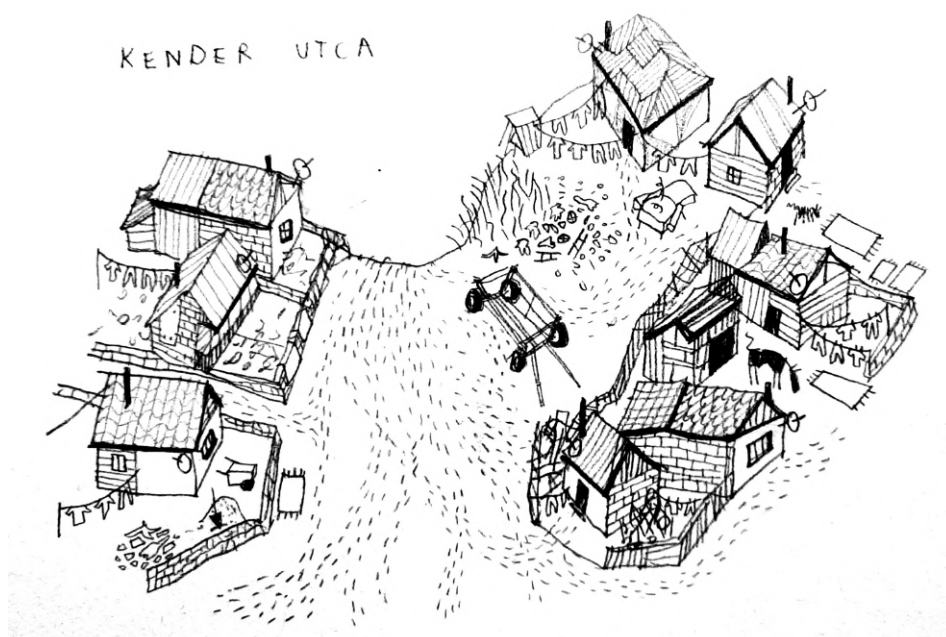
A kertvárosias lakóövezet folytatásaként, felső részén cigányokkal benépesedett Váradi József és Tavasz utca, az aszfaltozott út, a közművek és a középületek közelségének tulajdoníthatóan magasabb státuszú lakóhelynek számít, innen közelíthető meg Órkő a város felől, ez a telep „bejárata”, itt már felismerhetővé válik, Janáky szavaival, *a lagzilajcsiság térhódítása*. Itt a legtöbb telek rendelkezik hivatalos iratokkal, a házak egyszerű, korrekt lakóház jellegzetességeit hordozzák, esetleg az anyag- és színhasználati preferencia (fémlemez, kovácsoltvas és polikarbonát kombinálása, kültéri csempe vagy vágott terméskő díszítés, műanyag nyílászárók, aranyozott elemek, élénk színű vakolat), a textíliák puha téri elemként való megjelenése (állandósult kerítésen száradó szőnyegek és cipők, udvarra kitergetett ruhák, lakástextilek) és a házak előtt parkoló autók (háromféle: ha nem használt és hűbölt régi autó, akkor vagy csillogó, sokszor külföldi rendszámú BMW/Audi/Mercedes, vagy nagy csomagterű teherszállító) árulkodhatnak a lakók etnikumáról.

A Váradi József utca majdnem a város központjából indul, alsó részén a város nemcigány lakóit szolgálja ki, és csak a hegy felőli utolsó ötszáz méteren kerül az órkői lakosok fennhatósága alá. A telepen ez a legforgalmasabb utca, hosszában átszeli a telepet, mintegy főutcaként funkcionál. A Váradin található Néri Szent Fülöp Általános Iskola épülete és tornaterme jelzi, ha akaratlanul is, földrajzi és társadalmi értelemben Órkő és a város közti határvonalat. Ebben az utcában van a két cigány tulajdonú élelmiszerüzletből az egyik, az áruszállító autóból átalakított *Dani boltja*, és két végén egy-egy ivóvizet szolgáltató kút.

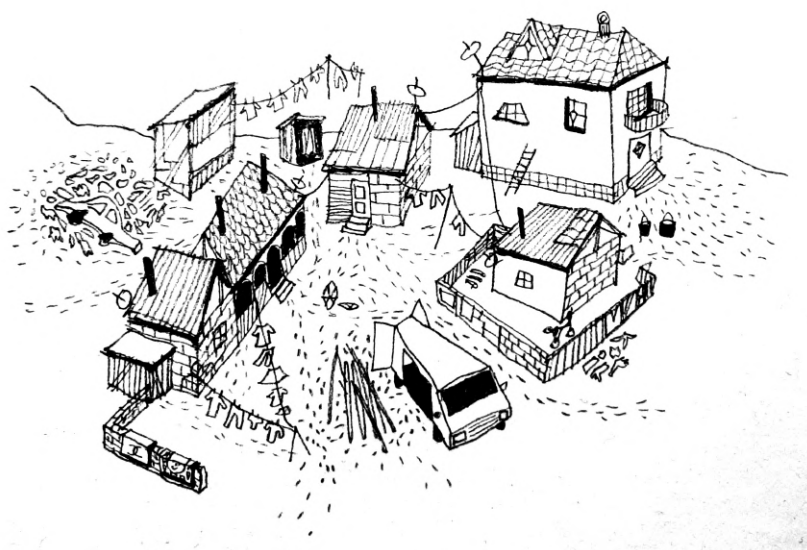

A Kender utca Sepsiszentgyörgy egyik legrégebbi utcája, már a 18. századi térképeken is azonosítható, amikor a város összesen 10 utcából állt. Az Őrkő felé haladva a telkek és házak állapota fokozatosan gyengül, majd a Külső- és Belső-Kender utca alsó elágazásától felfele megszűnik a közművesítés, az aszfaltozott út, és ezzel együtemben a lakhatási körülmények is kritikusabbá válnak. Az alsó elágazásnál található a harmadik kút, a felső elágazásnál a negyedik, összesen ez a négy kút biztosítja az őrkőiek számára az ivóvizet.

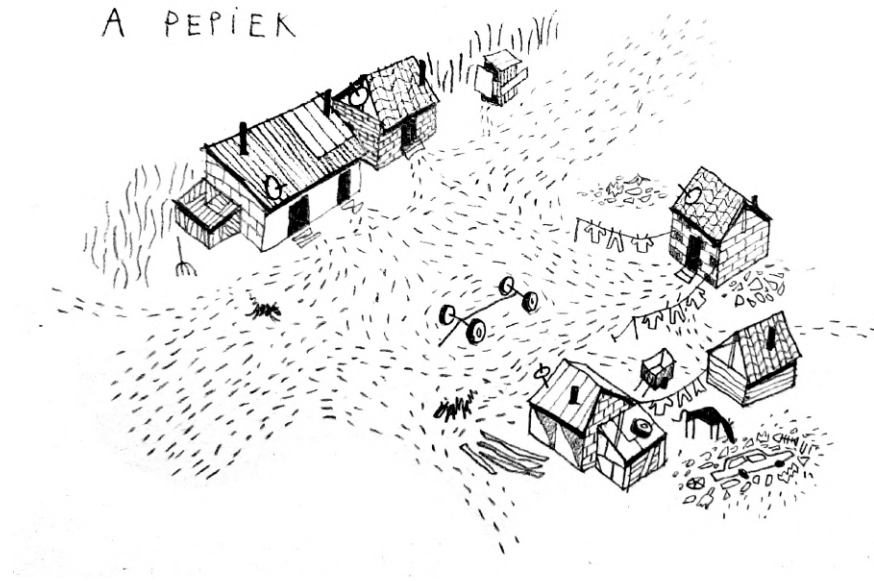
A Poligon az Őrkő középű, legheterogénebb negyede. Halmazos beépítés jellemző, a házak minősége, mérete, kialakítása is rendkívül széles skálán mozog. A terület belső részén található ingatlanokat kacsaringós, főleg gyalogos utakon lehet megközelíteni a szomszédos telkeken keresztül, autók csak ott férnek el, ahol egy-egy ház között éppen nem feszül ruhaszárító kötél. A magántulajdonként kezelt területi leválasztások önkényesnek tűnnek, a privát, félprivát és a közös terek egymáshoz való viszonyulásában nem figyelhető meg a tudatos térszervezés szándéka, sokkal inkább a spontán kialakult helyzetekhez utólagos alkalmazkodás jelensége érhető tetten. A Poligon elnevezés valószínűleg egy telepen kívülről érkező fogalom, a térképészetben poligonnal jelzik a területi kiterjedést, szemben a pontszerű (városközpontok, látnivalók stb.) vagy vonalszerű (utak, folyók) ábrázolással. Poligonnal jelzik a tavakat, természeti övezeteket, katonai gyakorló pályákat és hasonló, kétdimenzióban nagyobb vetületet felölelő területeket.

P O L I G O N

A Pepiek területe a bányá és az erdő irányába tartó út mentén helyezkedik el, ez a rész esik a legtávolabb a várostól, egyben ez a legfrissebb negyed is az Őrkőn, amire a házak állapotából és a korábbi légi felvételekből következtethetünk. Ez a zóna, Dallashoz hasonlóan, nemcsak területileg különül el a telep többi részétől, hanem társadalmilag is, a Pepiek nemzetsége a helyszínen folytatott beszélgetéseim alapján a közösséget félelemben tartó, agresszióra hajlamos csoportként jelenik meg a telep jobban szituált lakóinak szemében.

A PEPIEK

Dallasnak nevezik az őrkőiek a Belső-Kender utca és a Debren-patak közötti meredek lejtőt, amire Csuru Gábor feltehetőleg a *kis Amerika* metaforát használhatta. Itt laknak a gyakran máshonnan betelepedett „gödöri cigányok”, akiket a telep közössége nem, vagy kevésbé fogadott be. Érdekes jelenség, hogy ezekkel a nevekkkel ellátott cigánynegyedek máshol is előfordulnak, például a nagyenyedi szegregátumra is Poligonként hivatkoznak³⁷, illetve a kolozsvári Patarét egyik körzete is Dallas, amelyre egy 2005-ös játékfilm is utal, a Pejó Róbert által rendezett *Dallas Pashamende*.³⁸ A dallasi házak nagy része alapozás nélkül, a korábbi hulladékokból kialakult halmokra épült. Nem jellemző a kerítés, egy-két esetben fedezhetőek fel vonalszerű, semmiből kezdődő és semmibe tartó, egy-egy konfliktusos helyzetet letisztázó gesztusok. A házak itt látványosan kisebbek és alacsonyabb minőségűek, jobbára hiányzik a vakolat, annál kevésbé azonban a tévé-antenna, ami a legabszurdabb viszonyok közt is jelzi a nagyvilági ügyek iránti érdeklődést. Őrkőnek ezen a felén, a Külső-Kender utca és a Debren-patak közti lazábban beépített területen jellemzőbb az állattartás, amire az e célt szolgáló építmények gyakori előfordulása is utal.

³⁷ European Union Agency for Fundamental Rights. 2015. „Local Engagement for Roma Inclusion.”

³⁸ Tanner Gábor. 2005. „Interjúja Pejó Róberttel, a Dallas Pashamende rendezőjével.”

D A L L A S

Órkő negyedei. Saját grafikák.

4.3 A közös és privát tér kérdése

A telep egyik legizgalmasabb kérdése a privát és a közös terek árnyalt viszonya. A fejlett országok individualizmusával szemben itt felülkerekedik a közösségi létezés gyakorlata, ami rengeteg más szempont mellett részben a család- és közösségcentrikus berendezkedés, részben a lakhatási zsúfoltság szülte kényszer határoz meg.

A légi felvételeken jól látszik, hogy a Váradi, Tavasz és Kender utca város felőli részén a telekkiosztás szabályszerű, pontosan körvonalazott határok választják el a területeket,. Itt egy szűken vagy tágan értelmezett családhoz egy ház (vagy házcsoport) és egy telek tartozik, kerítések közlik a magánterületként értelmezett territóriumok fölötti egyeduralmat. A család a közösség szempontjából atomnyi egységnek számít, a családon belüli privát szféra a terek szintjén a legritkább esetekben nyilvánul meg, és rendszerint valamilyen tevékenységhez köthető (családfő által használt műhely, háziasszony által használt főzősarok).

A Poligon, a Dallas és a Pepiek területe esetében az figyelhető meg, hogy a területi lehatárolások sokkal bizonytalanabbak és esetlegesebbek, csak konkrét konfliktushelyzetben jelenik meg egy-egy szakasz kerítés: gyakran szomszédos házak közt, út kanyarulatában, állattartó gazdák birtokán stb. Az is megfigyelhető, hogy ezekben a halmazos beépítésekben felbukkannak egészen konkrétan bekerített területek is, amelyek jobb karban vannak tartva (gyep, betonozott udvar, kővel kirakott járda), utalva tulajdonosuk magasabb életszínvonalára, a környezettől való fizikai és társadalmi lehatárolódásra.

Saját fotó, 2017.

A telepen 2,5 km-nyi utca járható autóval vagy szekérral (elsődleges utak), járda gondolata egyáltalán fel sem merül. Aszfaltozott út csak a Váradi és Tavasz utca utolsó 10 méterén van, ezért esőzésekkor Örkő sártengerré változik, ami napokig is eltart. A házak, kerítések közt gyakoriak a gyalogos átjárást biztosító terek, rövidítők, sőt, helyenként a hivatalos megközelítés egy-egy szomszédos telken keresztül vezet (másodlagos utak). A szekérszélességű utcák és azokat szegélyező alig két ember magas házak rendkívül barátságos, emberléptékű utcametszeteket rajzolnak ki, az alacsony járműforgalom kedvez a gyalogos térhasználatnak. Az utcák kereszteződései kiszélesednek, lokális kisközpontokat alakítva ki a terep szövetében. A házak szűkössége a családi használaton kívül legfennebb a vendégfogadásra alkalmas, a közösségi létforma legfontosabb tereivé a telep léptékében az utcák és a közterek válnak.

4.4 Kiemelt jelentőségű helyek a telepen

Az életmód, a kulturális hagyományok, a privát és közterek viszonya, az útvonalak frekvenciája egyes térségeket előtérbe helyez, másokat háttérbe szorít. A telep kiemelt jelentőségű helyei közé tartoznak a kutak, amelyek a háztartási vízvételén túl a nagyobb vízmennyiséget igénylő házimunkák és a spontán találkozások közösségi tereivé válnak (szőnyegmosás, lóitatás). A mindennapos alázatos vízfordás rituáléja a kutat kultikus helyé teszi a lakók életében, és minden háztartástól vezet egy legrövidebb út a legközelebbi kúthoz. A három kútból kettő helyezkedik el központi szituációban, ezek településközösségi központként működnek, és a legkritikább esetben állnak üresen.

Kiemelt fontosságú a városból a telepre bekúszó néhány méter aszfaltozott út is a Váradi és a Tavasz utca találkozásánál, amit röviden *aszfalt*nak, vagy *jó útnak* neveznek – ide járnak a helyi gyerekek játszani, a fiatalok „szotyizni”, a felnőttek pedig itt tájékozódnak a világ történéseiről. Ez a legszélesebb üres köztér a telepen, de a mágikus tisztelet övezte útburkolaton kívül egyetlen köztéri elem sem jelenik meg, amely leülésre, pihenésre, társalgásra vagy bármi másra alkalmas volna.

Saját fotók, 2017.

Órkön két roma tulajdonú bolt is működik, az egyik egészen lent a Tavasz utcán, közigazgatásilag – ha lehet ilyent mondani – már nem is tartozik Órkönhöz. A másik viszont, Dani boltja, a Váradi utca közepén helyezkedik el, és a betonozott udvar szintén gyülekezőhellyé válik, ahol egy Üvegtigris-szerű lakókocsi-büfé nyújtja a szolgáltatásokat. Dani boltjának raktára egy kiszélesedő útkereszteződésbe nyílik, itt

gyakran gyűlnek össze, főleg nők és gyerekek, háztartási tevékenységeket végezni (pl. savanyú káposzta elrakása).

4.5 Figyelmen kívül hagyott terek

Az építkezéshez túl meredek lejtők, a szomszédos telkek közötti üres részek, és minden más látómezőn kívül eső terület ideális a megoldatlan hulladékgazdálkodási kérdés egyszerű megválaszolására. A lineárisan beépített utcákra kevésbé, a halmazos negyedekre annál inkább jellemző a közterületi szemétkupac jelensége, valószínűleg a tisztázatlanabb téri viszonyok miatt (közös lónak túros a háta elv alapján). A korábbi légi felvételekkel összevetve a jelen állapot minden ezelőttit felülmúl a szemét mennyiségét illetően, ami azért is visszás, mert a legtöbb munkát vállaló örkői a városi köztisztasági vállalatnál dolgozik. A legtöbb hulladék a Poligonon, a Pepieknél, illetve a Dallas és Belső-Kender utca közötti árokban található.

Saját fotó, 2020. november.

A lejtő aljában csordogáló Debren-patak is kiesett a látómezőből, amióta megszűnt a patakparti téglavetés. Melegebb időben csak a kisgyerekek járnak le fürödni, néha a lógádzák állataikat megmosni. Hasonlóan elkerüli a lakosok érdeklődését a kőbánya is, mióta őr felügyeli az illegális szemétkupacot a bánya bejáratánál.

5. Középületek, intézményi háló

Az Órkőn lévő középületek kivétel nélkül külső, tehát nem órkői szervezeti egységekhez tartoznak. Három középület (Néri Szent Fülöp Általános Iskola és különálló tornaterme, valamint a színéről elnevezett, és ezzel kizárólagosan definiált Fehér Ház) ad otthont a telepen folyó állami és szervezeti, oktatási és szociális tevékenységeknek, a szent szolgálatot pedig egy kolostorként is működő katolikus templom teljesíti. A templomon kívül a többi épületben összemosódnak a közéleti funkciók, felzárkóztató programok és oktatási tevékenység, ami a járványügyi korlátozások miatt csak még inkább összemosódott.

5.1 Az iskola és a tornaterem

Az iskolaépületben zajlik az előkészítőtől nyolcadik osztályig tartó állami oktatás, az osztályok növekvő számával fordítottan arányosan csökkenő létszámmal. A korai házasságkötés miatt kevesen fejezik be a nyolcadik osztályt, és még kevesebben motiváltak a továbbtanulásra. Az osztályok aprók és szűkek, négyesével egy közös térből nyílnak, a földszint az alsósoké, az emelet a felsősöké. Az iskola alagsori termeiben kap helyet az óvoda és a Máltai Szeretetszolgálat *Ringató - Biztos Kezdet Gyerekház* 3 év alatti gyerekeket és édesanyjukat célzó programja. Az iskola épülete a fémráccsal körbevett négyzet alakú telek közepén van, az utcáról a betonozott udvar minden része látszik, kissé olyan helyzetbe hozva az udvaron játszó diákokat, mint akik egy köztér közepére kitett ketrecbe lennének zárva, akárcsak valami cirkuszi mutatvány. Az udvaron nem alakul ki bensőséges, intim tér, az iskolába járás mellett döntő gyerekek és az utcán elhaladó járókelők közvetlen interakcióba kerülnek a kerítés két oldalán, ami konfliktushelyzeteket szülhet, és megnehezítheti a diákok számára a koncentrációt.

A tornaterem a telep legnagyobb zárt beltéri egysége, az iskolai sporttevékenység mellett itt zajlanak a nagyobb létszámú közösségi események (főként iskolai ünnepek). A tornaterem emeleti kétasztalos irodájában kap helyet az önkormányzat által működtetett Szociális Igazgatóság, ide járnak az órkői lakosok hivatalos ügyeket intézni (személyi igazolvány igénylése, cseréje, házzal vagy telekkel kapcsolatos

történések, rendőrségi ügyek, szociális segélyek iránti kérelem stb.).

5.2 A Fehér Ház

A Fehér Házban zajlanak a Máltai Szeretszolgálat és a Caritas által működtetett programok, amelyek többek közt a nők családtervezésére, a korai iskolaelhagyás megelőzésére, egyéni, kis- és nagycsoportos készségfejlesztésre, felnőttképzésre fókuszálnak. Az e célra használt terek kisebb osztálytermek, ami három diák számára az iskola utáni házi feladat megoldására ideális méretű tér, egy nagyobb csoport számára azonban már szűkössé kezd válni. A Caritas délutáni programjain azok a gyermekek vehetnek részt, akik az előző nap iskolában voltak, de sokszor ácsingóznak az iskolát elmulasztó diákok is az ajtó előtt a szociális munkások könyörületének reményében. A Fehér Házban dolgozók elmondása alapján az épület kialakítása megnyugtató és inspiráló hatással van a gyerekekre, akik a fehérre meszelt derékszögű falak közt csendre, békére és figyelemre számíthatnak. A felnőttek megítélése jóval cifrább, ők, ha tehetik, elkerülik és megszólják a Fehér Házat, ahová *az oda járók rendszerint szexuális indíttatással térnek be*. Az általam meginterjúvolt, 6 éve az örkői Caritasnál dolgozó szociális munkás mosolyogva mesélte ezt az abszurd és számára érthetetlen szóbeszédet, és kiemelte, hogy ez a vélemény azért is furcsa számára, mert az itt dolgozó szociális munkások túlnyomó többsége nő, akik örkői nők, lányok és kisgyerekek számára tartanak foglalkozásokat. A házban egy-egy saját térrel rendelkezik mindkét szervezet, ahol a dolgozók elvégezhetik az irodai jellegű tevékenységeket, megpihenhetnek vagy belső megbeszélést tarthatnak. Ezek a terek szűkek, zsúfoltak, és nem alkalmasak négy-nél több fő ott tartózkodására.

A nemrégiben megindult területfejlesztések és pályázatok adminisztratív vonatkozásai miatt szükség volt egy örkői cigány szervezetre is, amire mint jogi szereplő lehet hivatkozni. E célból alakult az Amenkha Egyesület három helyi vezetésével, akiknek saját elmondásuk szerint az Örkő adminisztratív ügyeinek intézése tartozik a feladatkörükbe. Bár Dima György, az egyesület alelnöke büszkén állítja, hogy az előző vezetőt őt nevezte ki utódként, Veres-Nagy Tímea, a Sepsi GAL Egyesület projektkoordinátora szerint inkább önjelölésről volt szó. Az Amenkha tevékenységei közül kiemelendő az örkői közösség számára időszakonként összehívott gyűlés, ahol a

lakóknak és a vezetőknek lehetőségük nyílik közvetlenül megvitatni a telepet érintő ügyeket. Ezeken a gyűléseken általában 30-50 főre lehet számítani.

A három szervezet mellett van egy kis teremben rendelő egészségügyi mediátor is, akinek a szerepe az őrkői lakosokat összekötni a különböző szakorvosokkal, gyógyszereket felírni és kisebb egészségügyi panaszokra tanácsot adni. A Fehér Házban összesen két illemhely van egy-egy használaton kívüli, tárolási funkciót betöltő zuhanyzóval. A ház a szociális munkások napirendje szerint van nyitva, rendszerint reggel 10 és délután 2-3 között, különleges eseményekkor tovább (gyerekpénzosztás, csomagkiosztás, ünnepek). Nincs lehetőség a terek egyéni használatára, és a járvány alatt sem üzemelt.

Leány a téren, háttérben a fehér ház a Fehér Ház.Saját fotó, 2017.

*Kürtön búttál, mint a füst,
Fekete vagy, mint az üst.*

(Albert Ernő gyűjtéseiből)

Fotó: Fodor Zsuzsanna, 2020.

6. LAKÓHÁZ a telep szövetében

6.1 A lakóház terei, sajátosságai, jellemzői, hiányai.

A SocioRoMap kutatásaiban felmért városszéli szegregátumok főként falusi jellegűek, így a terület legtöbb lakóépülete értelemszerűen magánházjellegű, szemben az olyan szegregátumokkal, amelyek egy-egy többemeletes háztömbben vertikálisan alakultak ki, mint a sepsiszentgyörgyi SingSing, a bukaresti Ferentári-negyed, a budapesti Hős utca vagy a caracasi Torre David.³⁹

Horváth István és Kiss Tamás azt is kiemelték, hogy a romániai magyar cigány telepeken gyűjtött adatok alapján az országos átlagnál magasabb a zsúfoltsági ráta. Ez

---

³⁹ Horváth István és Kiss Tamás. 2017. „Ancheta expertilor locali privind situația romilor pe unități administrativ teritoriale”. Itt: *Raport de cercetare SocioRoMap. O cartografie a comunităților de romi din România* (szerk. Horváth István) 102. o.

az arány egy általuk létrehozott mutató, amely egy szegregátum összképéről megközelítő adatokat szolgáltat. A zsúfoltsági mutatót három indikátor határozza meg: (1) a családmag és a lakás viszonya (egy szobát több családmag használ, egy szobát egy családmag használ, egy családmag több szobát használ); (2) a háztartások átlagos mérete; (3) a konyha megléte vagy hiánya. A többségében magyar telepeken extrém zsúfoltság jellemző, tehát több család él egy szobában, vagy 4 személynél nagyobb család él egy konyha nélküli egyszobás lakásban.⁴⁰

Az örköi lakások átlag 12-16 m²-es, egy légterű házak, amelyekben a alvóhelyek mellett főző- és étkezősarkok vannak kialakítva. A főzés gyakran fatüzelésű kályhával vagy gázpalackra kötött tűzhellyel történik, előbbi esetben ugyanez a berendezés szolgál a hideg időszakokban fűtési célra is. Két-három fekvőhelyen 4-8 fő osztozik, e mellett általában a berendezés része egy asztal is, ami leginkább tároló funkciót tölt be, székből legfennebb 3-4 darab fordul elő, de nem alapvető bútor, a fekvőhelyek hiánytalanul betöltik a szerepét. Kiemelt jelentőségűek a legszegényebb háztartásban is az értéktárgyakkal (díszes edények, vallásos ereklyék, fényképek) büszkélkedő szekrények, polcok, vitrinek. A háztartásokban a legtöbb vízszintes és függőleges felületen különböző textíliák teszik lakályosabbá a teret, pokrócok, függönyök, fal- és padlószőnyegek.

A szőnyegek a háztartások közti erőfitogtatás metakommunikációs eszközeivé nőttek ki magukat, ugyanis a sáros utcák miatt a házak takarítása az átlagosnál több erőfeszítést igényel – legfőképp a szőnyegek tisztítása. A gyakran heti rendszerességgel alaposan megmosott szőnyegek napokig a kerítésen száradnak (vajon hány napig teljesíthetik szolgálatukat így a padlón?), képet festve a háztartások nyilvános szem számára rejtett belső világáról. Akit nem lát a közösség a megszokott gyakorisággal szőnyeget mosni, az *mocskos*. Természetesen egy ilyen reprezentatív entitásnak, mint a kerítésen lógó szőnyeg, illik a gazdájáról a legjobb benyomást kelteni, ezért egymással vetekszenek a szomszédos Louis Vuitton, Versace vagy Coco Chanel logóival büszkélkedő lakástextilek.

---

40 Ua.

A szomszéd szőnyege mindig tisztább. Saját fotó, 2020. ősz.

Hűtőszekrényt és mosógépet az áramszolgáltatás bizonytalansága miatt főként azok tartanak, akiknek az áram hivatalosan be van kötve a telekkönyvvel rendelkező házukba. A száraz élelmiszer tárolására a szekrényeket használják, de alapvetően nem jellemző a hosszútávú alapanyag-raktározás, ezért legtöbbször nem létezik kamra vagy pince, és a padlásteret is kevés esetben hasznosítják, legtöbbször beépítetlen marad.

A zsúfolt háztartásokban az állandó társas interakciók mellett a belső téri kialakítás sem alkalmas az egyéni elvonulásra, ami például az iskolába járó gyerekek házi feladatainak

végrehajtását megnehezíti vagy sokszor ellehetetleníti. Az egy légtérben való többgenerációs együttélés, főleg a serdülők számára, egyszerre a gátlások kényszerű levetkőzését és új gátlások megjelenését eredményezheti (szülők előtt való titkolózás, nemi érés, egyéni identitás kialakulása stb.)

A higiéniai feltételek ivóvíz és szennyvízhálózat nélkül igen szegényesek. A tisztálkodás a víz kútról való hazacipelésével kezdődik, a kályha begyújtásával és a víz felmelegítésével folytatódik, ezt követi a mosakodás. Ez az egyetlen zárt belső térben zajlik, a család különböző nemű és korú tagjai felváltva adják át a „fürdőszoba” kizárólagos használati jogát egymásnak, tehát amíg valaki tisztálkodik, a többiek kimennek a házból. A tisztálkodási rituálé körülményessége rengeteg időt és energiát igényel, ráadásul az egész család életére hatással van, így a mindennapos cselekvések egyéni egyszerűsége közül az ünnepi tevékenységek társas bonyolultságának szintjére kerül, és mint olyan, szükségszerűen megritkul. A királyok gyalog megközelített helye – jobb esetben – a házaktól kissé távolabb, meglepő szellemességgel használt (építő)anyagokból installált árnyékszék. Ennek hiányában a szükség kérdése egyéni ambíciók függvényévé válik, és ez szomszédok közt gyakran konfliktusokat szül.

Fürdőkád a tornácon. Fotó: Fodor Zsuzsanna, 2020. ősz.

6.2 Építés és anyaghasználat

Nemtelen anyag nincs, csupán nemtelen anyaghasználat létezik – írja Kecskés Tibor A spontán című doktori disszertációjában. – A gazdasági rászorultság sok esetben kitermeli az olcsó, egyszerűbb anyagok adekvát felhasználási módjait, aminek természetesen egyik evidens velejárója a rövidebb időtávokra való építés. Ezen kompromisszum elfogadása után azonban széles érvényességi körben alkalmazhatók az addig csak másodlagosnak számító minőségek.⁴¹

Saját fotók, 2017.

Az örköi házépítés kezdetén a közeli kőbánya, az erdő, és a közeli agyaglelőhelyek szolgáltatták az építőanyagot: a házak alapozásához és kötőanyagként kőport használtak, a patak mentén agyag- és vályogtéglát vetettek, az erdőből fát hordtak. Ma már a helyi építőanyag-gyártás csak a letűnt idők kihalófélben lévő mestereire korlátozódott: egyedül id. Mocsel Ferenc, a település *építésze* állít elő beton alapú zsalutéglákat saját maga által készített zsalukkal. A mostani házak máshonnan elhordott, leselejtezett építőanyagokból (fém- és falemezek, bútorlapok, ajtók, bontott fűrészárú, azbesztlemezek, polisztiroldarabok, betonvasháló, hullámlemez, építkezési fóliák) vagy egyéb hulladékokból (karton, nylonzsák, pokróc, ponyva, csövek, használati tárgyak, bútorok stb.) állnak össze.

Az alapozás (ha van) egy betonkoszorút jelent, amelyet kavicsal vagy építkezési

⁴¹ Kecskés, Tibor. 2011. „A spontán, avagy az akaratlan építészeti formálás természetrajza.” Doktori disszertáció. 114. old.

törmelékkel töltenek fel. A falak agyagtéglából, vályogtéglából, újabban vázkerámiából vagy purenitből épülnek, ritkábban fagerendákból. A nyílászárók legtöbbször véletlenszerűek, az ablaküveget gyakran helyettesíti műanyag- vagy falemez, esetleg pokróc. Általában nyeregtető fedi a házat, a ritkás szarufavázra hullámlemez, trapézlemez vagy hagyományos cseréptető kerül. A szegényebb házakon előfordul lécekkal rögzített bitumenes lemez, egyéb építkezési fóliák. Akinek van pénze, le is vakolja a házat, amely rögvest élénk színű festésben részesül kívül-belül – *legalább vizuálisan enyhíti a pokoli szegénység reménytelen szürkeségét.*⁴² A nem megfelelő alapozás, a megoldatlan vízvezetés, az építőanyagok hiányos vagy helytelen rétegtrendje, a rögtönzött csomópontok az időjárás viszontagságai és a használat miatt a ház idő előtti tönkremeneteléhez vezethet.

A SocioRoMap kutatói a házak improvizált jellegét az extrém marginalitás fontos mutatójának tartják, ami alapján számszerűen kirajzolódik a romániai cigányok között a magyar cigány kisebbségek fokozottan hátrányos helyzete: míg országosan az improvizált lakóépületek által dominált terepek aránya 7,3%, a többségben magyar cigányok lakta telepeken 15%, tehát kétszerese.

Építész természetesen soha nem látta ezeket a hivatalosan nem is létező házakat, legfennebb a falu gyakorlottabb mesteremberei adnak tanácsot az építkezésbe kezdő lakosoknak. A lakosok saját maguk építkeznek és javítják, toldák-foldják házaikat, gyakran a család, barátok és a település közösségének segítségével, kalákaszerűen.

Mocsel Feri bácsi és a házi zsalutégla-készítés. Saját fotó, 2020.

---

42 Ua. 182. old.

6.3 Minden építés hozzáépítés – a családi udvar

Az első kérdést az veti fel – írja Milena Grbic – hogy mégis miféle szerkezeti mindenség alkotja azt az entitást, amit egy roma otthonnak nevezhetünk.⁴³ A roma házak telken való elhelyezkedésére az egy udvar köré szerveződő csoportos beépítés jellemző, amely a család növekedésének és a szükséges kiegészítő funkciók téri létesítményeinek köszönhető. A toldás legtöbbször egy utólagos szoba az új generációnak vagy egy fedett kültéri hely. *A toldási és átalakítási tevékenységek a spontán építés legjellemzőbb megnyilvánulási formái. A folyamatos használat során adódó újabb és újabb igények kielégítését organikus módon a paralell lezajló, apró korrekciók additív egymásutánja biztosítja. Ebből a körből evidens módon kivezetnek azok a bonyolult esetek, ahol az új körülményekhez való alkalmazkodást csak alapvető, az egész struktúrát érintő átszervezés, azaz kompozicionális jellegű beavatkozás oldhatja meg.*⁴⁴ Ugyanez a spontán terjeszkedés érhető tetten a telepszövet esetében is.

Az udvar házai különböző tevékenységeken (közös étkezés, tárolás, háztartási tevékenységek), tárgyakon (mosógép, elektronikai eszközök), tereken (kerti tároló, illemhely, istálló) osztoznak. Az ilyen közös terek gyakran kültér és beltér közti átmeneti zónában helyezkednek el, ilyen például a tornác, amely – mint a családi fészek egy kifordított szobája – egyben reprezentatív szerepet is tölt be a roma közösségekben.

A házak körül gyakran épülnek tárolásra, állattartásra, barkácsolásra, területi lehatárolásra szolgáló *mindenes építmények*⁴⁵, amelyek anyaghasználatukban feltűnően gyengébbek a házaknál. *A falon túl* című filmben egy istállóját téliesítő férfi beavatja a nézőt a hőszigetelés tudományába, ahol a faszerkezet-pokróc-kartonpapír-nylonzsák rétegrend hivatott a lovakat a hidegtől megvédeni.

---

43 Grbic, Milena. 2020. „On future romani housing.”

44 Kecskés, Tibor. 2011. „A spontán, avagy az akaratlan építészeti formálás természetrajza.” Doktori disszertáció. 189. old.

45 Janáky István. 2004. *Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon*. Budapest: Terc. 158.old

Részlet *A falon túl*. c. filmből (r. Vörös T. Balázs).

6.4 Költözés

A költözés több okból történhet. A szülőkkel való egyre elkényelmetlenező együttlakás indítéka lehet a korai házasságkötésnek, ami legtöbbször a lányok esetében az otthonról való elköltözést vonja maga után. Az egész család költözése háttérében a régi ház tönkremenetele, kilakoltatás, vagy az anyagi helyzet változása állhat. Az Órkőn belüli költözés a negyedek közti társadalmi különbségeket erősíti fel, szimbolikus jelentősége van például a rozoga Belső-Kender utcából a módosabb Váradi utcára költözésnek.

Azokat a romákat, akik egy jobb jövő reményében elköltöznek a telepről, a közösség kirekeszti. Az Órkő utolsó vajdája a 2010-es években költözött külföldre (miután, a helyiek állítása szerint, jól meggazdagodott), azóta senki nem tud róla semmit, és úgy zajlik tovább az élet, mintha soha nem lett volna vajda a telepen.

Az Órkőn folytatott interjúkból és utcai beszélgetésekből az derül ki, hogy a fiatalabb generációk számára csak a telepről való elköltözés tűnik a meglévő állapotból való kilépésnek. Számukra szégyenteljes a cigánytelepen való lakás, úgy gondolják, gátolja őket a társadalmi beilleszkedésben a megbélyegzettség, városi fürdőszobás lakást szeretnének, ahol a saját gyermekeiket majd jobb körülmények között nevelhetik.

Mocsel-Dima Mónika kisfiával, Lórrival. Saját fotó, 2020. ősz.

KONKLÚZIÓ

Szakedolgozatomban egy globális probléma (informális települések) lokális léptékében (az örköi cigánytelep) igyekeztem feltárni a rendelkezésemre álló, tervezéshez közvetlenül vagy közvetetten kapcsolódó alanyagot.

Ahhoz, hogy egy helyre releváns építészeti és urbanisztikai koncepció szülessen, alaposan ismerni kell a hely földrajzi, társadalmi, gazdasági adottságait és erőforrásait. Letenyei László kultúrantropológus kiemeli a tervező szakmák társadalmi körülményeinek szükségességét a településkutatásban: *A helyi társadalom szempontjait tükröző társadalmi szaktanulmánynak az „utolsó helyezett” helyett az „első szolga” szerepében kellene újra felbukkannia a tervező szakmában. Legyen a tervezői folyamat első lépése annak feltárása, hogy mit akar a lakosság, majd vizsgálja meg az anyagi lehetőségeket a gazdasági szaktanulmány, és ezek eredményeit tükrözze a koncepció és a szerkezeti terv.*⁴⁶

A meglévő településmintázatba történő beavatkozás megfelelő mértékének eltalálása kulcsfontosságú a jövőbeli adaptálhatóság szempontjából. Az informális települések téri

---

⁴⁶ Letenyei László. 2008. „Településkutatás I. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény.” Budapest: TeTT könyvek. 48. old.

mintázatait vizsgálva Villalba a következő, tervezés során is hasznos konklúziókat vonja le⁴⁷:

1. A fejlesztési stratégia típusa magában hordozza a települési mintázat típusát. / *The type of regeneration strategy implies a type of urban model.*
2. A települési mintázat típusa meghatározza a környezeti tér összetettségét. / *The type of urban model defines the spatial complexity of the neighborhood.*
3. Az utcák elrendeződése és a belőlük kialakuló közterek katalizátor szerepet töltenek be az informális települések fejlesztésében. / *Street layout and street space, powerful catalysts for the revitalization and regeneration of informal areas.*
4. Minél szabályosabb a település mintázata, annál kevésbé alulról jövő a kezdeményezés. / *The more geometric, the less bottom-up.*

A szegregált telep jelenségének alapjaiban történő megkérdőjelezése nem volt célom, mestermunkámban a status quo felülvizsgálata alapján keresek a helyi akkut téri problémákra könnyen megvalósítható, a közösség életébe szervesen illeszkedni képes megoldási lehetőségeket. Úgy gondolom, hogy amíg a rendkívül összetett és lomhán mozgó társadalmi átalakulások elérik kitűzött céljaikat, az Örkön és a hasonló helyzetben lévő településen addig is élni kell, megfelelő körülmények és szolgáltatások között. Talán mire megszületik a válasz, már a kérdés is másképp tevődik fel.

Saját fotó. 2017. Utolsó letöltés: 2021.04.16.

---

47 Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „The form behind the informal: spatial patterns and street-based upgrading in revitalizing informal and low-income areas.”

BIBLIOGRÁFIA

Albert Ernő. 2001. *Sír az út előttem. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok*. Sepsiszentgyörgy: Albert Kiadó.

Boano, Camillo és Astolfo, Giovanna. 2016. "Informal Urbanism, city building processes and design responsibility". *Coscienza urbana*. Megtekintve 2021.04.16-án. https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1482163/1/u3_quaderni_low-2.pdf

B. Kovács András. 2010. „A fal nem kerítés, avagy az együttélés buktatói az Órkő alatt.” *Háromszék Független napilap*, 2010. március 20. Megtekintve 2021. 02.16-án. <https://www.3szek.ro/load/cikk/27470/a-fal-nem-kerites-avagy-az-egyutteles-buktatoi-az-orko-alatt>

Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „The form behind the informal: spatial patterns and street-based upgrading in revitalizing informal and low-income areas.” Megtekintve 2021.02.14-én. https://www.academia.edu/23726523/The_Form_Behind_the_Informal

Carracedo García-Villalba, Oscar. 2015. „Spatial and organisational patterns in informal settlements. A morpho-typological approach.” Itt: *City as an Organism – new visions of urban life* (szerk. G. Strappa, A.R.D.Amato, A. Camporeale). 22Nd ISUF International Conference kiadványa, 2015. Megtekintve 2021.01.03-án. https://issuu.com/urbanform/docs/volume_1_part_2_isuf_rome_2015/155

Community Organizations Development Institute. 2018. „Types of Development.” Megtekintve 2021.01.06-án. <https://en.codi.or.th/types-of-development/>

Cruz, Teddy. 2010. “Mapping Non-Conformity: Post-Bubble Urban Strategies.” Megtekintve: 2021.01.23-án. <https://hemisphericinstitute.org/en/emisferica-71/7-1-essays/mapping-non-conformity->

post-bubble-urban-strategies.html

De Rivero, Manuel és Madrazo, Félix (2004). „¿Y PREVI?”. Megtekintve 2021.01.15-én. <https://51-1.com/Y-PREVI>.

European Union Agency for Fundamental Rights. 2015. „Local Engagement for Roma Inclusion.” Megtekintve 2021.01.06-án.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-leri-community-summary-ro-aiud_en_0.pdf

Grbić, Milena. 2015. „Reading the form of Informal Roma Settlements in the light of everyday life.” Itt: *City as an Organism – new visions of urban life* (szerk. G. Strappa, A.R.D.Amato, A. Camporeale). 22Nd ISUF International Conference kiadványa. 661-666. o. Megtekintve 2020.12.06-án.

https://issuu.com/urbanform/docs/volume_1_part_2_isuf_rome_2015.

Grbić, Milena. 2020. „On future romani housing.” Megtekintve 2021.01.02-án.

<https://www.djevecollective.com/interactions#/on-future-romani-housing>.

Horváth István és Kiss Tamás. 2017. „Ancheta expertilor locali privind situația romilor pe unități administrativ teritoriale”. Itt: *Raport de cercetare SocioRoMap. O cartografie a comunităților de romi din România* (szerk. Horváth István) 102. o. Megtekintve 2021.04.11-én.

<http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/magyarul-beszeli-romak-erdelyben-terleti-elhelyezkedes-es-lakohelyi-szegregacio/60>

J. Hou, B. Spencer, T. Way, K. Yocom. 2015. *Thick City, Now Urbanism*. London: Routledg.

Janáky István. 2004. *Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon*. Budapest: Terc.

Kecskés, Tibor. 2011. „A spontán, avagy az akaratlan építészeti formálás természetrajza.” Doktori disszertáció, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem.

Kovács Zsolt. 2017. „Sepsiszentgyörgyön lebontották az örköi romanegyedet elválasztó falat”. *Maszol*, 2017. november 27. Megtekintve 2021. 02.18-án.

<https://maszol.ro/belfold/89116-sepsiszentgyorgyon-lebontottak-az-rk-i-romanegyedet-elvalaszto-falat>

Letenyei László. 2008. *Településkutatás I. Módszertani kézikönyv és szöveg-gyűjtemény*. Budapest: TeTT könyvek.

Meggyesi Tamás. 2006. “Városépítészeti.” *Egyetemi jegyzet, kézirat*. Megtekintve 2021.01.13-án.

<https://docplayer.hu/2839897-Meggyesi-tamas-varosepiteszet.html>

Nagy B. Sándor. 2018. „Komoly tervekkel rajtol a Sepsi GAL: felszámolnák a mélyszegénységet.” *Háromszék Független Napilap*, dec. 5. Megtekintve 2021. 03.06-án.
<https://www.3szek.ro/load/cikk/118760/felszamolnak-a-melyszegenyseget-komoly-tervekkal-rajtol-a-sepsi-gal>.

Population - City. 2021. „Sfantu Gheorghe”. Megtekintve 2021.04.16-án.

<http://nepesseg.population.city/romania/sfantu-gheorghe/>

Sepsi Helyi Akciócsoport Egyesület. 2017. „Célkitűzéseink.” Megtekintve 2020. nov. 28-án.

<https://galsepsi.ro/az-egyesuletrol>

Tanner Gábor. 2005. „Interjú Pejó Róberttel, a Dallas Pashamende rendezőjével.” Megtekintve 2021.01.08-án.

<http://epa.oszk.hu/00300/00373/00014/pejo.html>

Tompai Géza. 2005. “A településszerkezeti és természetföldrajzi szempontok meghatározó szerepe a településfejlesztésben és -rendezésben.” Itt: *Településkutatás I. Kézikönyv és szöveggyűjtemény*, szerkesztette Letenyei László. 36-42. o. Megtekintve 2021.01.16-án.

http://www.tettconsult.eu/new/szoveges_hm/telepkutatas.htm#Tartalom_

Transindex. 2013. „1828 személyre 14 gépkocsi: összeírták a háztartásokat az őrkői romatelepen”. *Transindex*, 2013. október 4. Megtekintve 2021.02.08-án.

<https://itthon.transindex.ro/?cikk=21414>

Transindex. 2015. „Antal Árpád az őrkői fal teljes lebontását ígéri.” *Transindex*, 2015. dec.11. Megtekintve 2021.02.16-án.

<https://itthon.transindex.ro/?hir=41406>

UN Habitat. 2009. „Planning Sustainable Cities. Global Report on Human Settlements”. Megtekintve 2021.01.03-án.

<https://unhabitat.org/planning-sustainable-cities-global-report-on-human-settlements-2009>

Urban-think tank. 2020. “Research + Development”. Megtekintve 2021.03.07-én.

<http://www.u-tt.com/researchIntro.html>

West, Geoffrey. 2011. “The surprising math of cities and corporations.” TEDGlobal előadás, július. Megtekintve 2021.01.23-án.

https://www.ted.com/talks/geoffrey_west_the_surprising_math_of_cities_and_corporations#t-648226.